

Lietuvos SSR KGB vadovybė 1954–1991 m.

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos SSR (toliau – LSSR) KGB vadovybės veikla 1954–1991 m., išskiriant vadovavimo specifiką bei raidą. Pateikiamos LSSR KGB pirmininkų charakteristikos, išryškinamos esminės jų veiklos funkcijos slopinant antisovietinį judėjimą, kovojant su Katalikų bažnyčia, išseivijos organizacijomis. Tokio pobūdžio tyrimai atskleidžia SSRS KGB padalinio Lietuvoje struktūros vidaus pokyčius, parodo, kokiais principais buvo veikama. LSSR KGB pirmininkų veiklos kontekste išryškėja visuotinė kontrolės mechanizmo politika bei KGB metodika susidorojant su sovietų režimui nelojaliais ir priešiškausi nuseitekusiais asmenimis.

ĮVADAS

Totalitarinėje valstybėje svarbiausias režimo atramos ir visuomenės kontrolės funkcijas atlikdavo represinės slaptosios tarnybos (NKVD–MVD, NKGB–MGB). Sovietų okupacijos laikotarpiu Lietuvoje veikusios represinės valdžios institucijos tiesiogiai priklausė centrinėms žinyboms Maskvoje. Formaliai jos buvo atskaitingos komunistų partijai, tačiau faktiškai Lietuvoje LKP(b) šioms institucijoms tiesiogiai nevadovavo (anot kai kurių autorių, tai daugiau buvo partinio-ideologinio pobūdžio vadovavimas)¹, nors tam tikra įtaka per partines institucijas (pvz., Centro komiteto biurą) buvo daroma. Galbūt išskirtiniu derėtų laikyti stalininį laikotarpį, kai partinės institucijos inicijuodavo masines represijas (trėmimus) arba aktyviai dalyvaudavo jas

organizuojant (tremiant, konfiskuojant turtą ir t. t.). 1944–1947 m. čekistų vadovybė Vilniuje ir LKP(b) CK biuras bendradarbiavo itin glaudžiai. 1947 m. panaikinus VKP(b) CK biurą Lietuvai, Antanas Sniečkus tapo pagrindine LKP(b) grandimi bendradarbiaujant su represinėmis struktūromis². Faktiškai juos siejo bendras tikslas – įtvirtinti sovietų režimą visose visuomenės gyvenimo srityse. A. Sniečkus savo nurodymais dažnai skatindavo čekistų veiklą, tokiu būdu įpareigodamas represines struktūras vykdyti režimo stiprinimo ir valstybinio teroro politiką. Tačiau tarp LKP(b) ir saugumo vadovybės nebuvo išvengta polemikos dėl Lietuvos sovietizavimui ir ginkluoto pasipriešinimo slopinimui taikomų metodų bei priemonių. LSSR vadovybė stengėsi nors iš dalies sulietuvinti respublikos represines institucijas, tačiau jų vadovai iki 1953 m. daugiausia buvo rusakalbiai, o beveik visi saugumiečiai – nevietiniai; vadinamieji nacionaliniai kadrai ėjo operatyvinių darbuotojų pareigas, vadovaujančiuose postuose dirbo tik vienetai³. 1940–1941 ir 1944–1953 m. sovietų represinių struktūrų vadovybė Lietuvoje – Dmitrijus Jefimovas, Piotras Gladkovas, Piotras Kapralovas, Piotras Kondakovas ir kiti – buvo Maskvos atsiųsti sovietinio saugumo darbuotojai. Represiniuose padaliniuose lietuvių dirbo labai mažai, nes jais arba buvo nepasitikima, arba nebuvo pakankamai vadovaujančiam darbui parengtų patikimų bei patikrintų asmenų. Iš pradžių D. Jefimovas, MGB ministras, mėgino sovietų represines struktūras išlaikyti rusiškas, tačiau vėliau jo nuostatos keitėsi, jis ragino į čekistines žinybas siųsti kuo daugiau lietuvių.

Siekta parodyti, kad Lietuvoje vyko lietuvių nacionalinė kova su rusų okupantais⁴. Sovietų represinių struktūrų vadovai (vidaus reikalų liaudies komisaras, valstybės saugumo liaudies komisaras, vėliau – vidaus reikalų ministras, valstybės saugumo ministras) Lietuvoje organizavo gyventojų areštus ir trėmimus, vadovavo ginkluotos rezistencijos naikinimui, inspiravo ir vykdė represijas prieš inteligentiją bei katalikų dvasininkiją. Represinis aparatas buvo stiprinamas ir plečiamas. Slopino taikiniu ar potencialiais priešais tapdavo asmenys, kurie trukdė įtvirtinti sovietų režimą Lietuvoje. Triuškinant lietuvių anti-sovietinį pasipriešinimą, mėginta užgniaužti nepriklausomybės siekius, kad galėtų tęstis Lietuvos sovietizavimo procesas.

SSRS valstybės saugumo komiteto (toliau – KGB) padalinys Lietuvoje buvo įkurtas 1954 m. balandžio 7 d. prie LSSR Ministrų Tarybos (toliau – MT). KGB perėmė buvusių savo pirmtakų (VČK, GPU, MGB) veiklos metodus ir pasiliko buvusius darbuotojus, kurie energingai tęsė anksčiau pradėtas įvairias slaptąsias operacijas. Lietuvoje tvirtas pozicijas KGB pirmiausia užėmė tautinio pogrindžio liekanų, lietuvių emigracinių centrų atžvilgiu ir visur, kur reikėjo turėti reikalų su asmenimis, nelojaliais sovietų režimui bei aiškiai reiškiančiais savo tautines ir antisovietines nuotaikas.

SSRS KGB padaliniui Lietuvoje vadovavo pirmininkas, jis turėjo tris pavaduotojus. Pirmasis pavaduotojas buvo skiriamas tik rusų tautybės ir būdamas Maskvos patikimu asmeniu kontroliavo struktūros agentūrinę-operatyvinę darbą, t. y. iš esmės reguliavo visas prioritetines veiklos sritis. Politinio sekimo funkcijos kontrolė buvo pavesta antrajam pavaduotojui, vietiniam saugumiečiui. Nemažiau svarbios pareigos atiteko trečiajam pavaduotojui – jis ėjo kadrų skyriaus viršininko pareigas ir buvo atsakingas už KGB kadrų priežiūrą⁵. KGB pirmininkas su

savo pavaduotojais, pagrindinių valdybų ir skyrių viršininkai, didžiausių miestų KGB skyrių viršininkai sudarė Lietuvos SSR KGB kolegiją, kuri sprendavo svarbiausius KGB organizacinio darbo klausimus: svarstė skyrių ir valdybų viršininkų ataskaitas, svarbesnių instrukcijų, įsakymų projektus ir pan.⁶ Pavyzdžiui, žvalgybos papildymo rezervas buvo sudaromas iš dirbančių KGB asmenų, o kandidatus į šį rezervą tvirtindavo LSSR KGB kolegija, suderinusi su Pirmąja vyriausiąja valdyba (toliau – PGU). KGB vadovybė buvo svarbi vadinamosios sovietinės nomenklatūros dalis, į ją patekdavo respublikinio rango KGB vadovai, įrašomi į LKP CK nomenklatūrą. KGB rajoninių skyrių viršininkai buvo įtraukiami į vietinę, rajoninę nomenklatūrą. Tai reiškia, kad komunistų partijos vadovybei nomenklatūrinė sistema leido tiesiogiai bendrauti su KGB padalinių vadovais, o juos įtraukiant į partines institucijas (komitetus) – daryti įtaką kadrų politikai ir gauti reikalingą informaciją bei naudotis KGB įtakos svertais⁷.

Konkrečių istorinių tyrimų apie buvusius LSSR KGB pirmininkus yra nedaug. Vytautas Tininis⁸, vienas pirmųjų istorikų, nagrinėjusių Lietuvos politinę ir kultūrinę raidą 1940–1990 m., pateikė 50-ies žymiausių ir įtakingiausių sovietmečio veikėjų politines biografijas, tarp jų ir trijų LSSR KGB pirmininkų – Kazimiero Liaudžio, Alfonso Randakevičiaus ir Juozo Petkevičiaus – biografijas.

Be to, V. Tininis monografijoje „Sniečkus. 33 metai valdžioje“⁹, nagrinėdamas ilgamečio Lietuvos administracijos vadovo A. Sniečkaus politinę veiklą, išryškino minėtų LSSR KGB pirmininkų santykius su LKP CK pirmuoju sekretoriumi.

LKP(b) ir represinių struktūrų santykius Lietuvoje 1944–1953 m., glaudžius jų tarpusavio ryšius vykdant masinę lietuvių tautos terorą ir slopinant ginkluoto pogrindžio

pasipriešinimą, plačiai išanalizavo Juozas Starkauskas¹⁰ ir V. Tininis¹¹.

Istorikai Liudas Truska, Arvydas Anušauskas ir Inga Petravičiūtė knygoje „Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais“¹² išnagrinėjo NKVD–MVD ir NKGB–MGB to meto vadovų veiklą, pateikė jų biografijas.

Dokumentų rinkinyje „Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990“¹³ taip pat yra vertingų dokumentų straipsnyje nagrinėjama tema. Jie atskleidžia LSSR KGB pirmininkų – K. Liaudžio, A. Randakevičiaus ir J. Petkevičiaus – sąsajas su LKP bei įtaką visuomenės gyvenimui. Duomenų apie tam tikras pirmininkų funkcijas, jų įsakymus, patvirtintus planus galima rasti bendro pobūdžio tyrimuose, susijusiuose su KGB struktūra, jos įtaka kontroliuojant ir persekiojant Lietuvos gyventojus.

Sovietinėje periodikoje – „Komunistas“, „Tiesa“ – buvo pasirodę propagandinio pobūdžio straipsnių apie K. Liaudį kaip socialistinio darbo didvyrį; juose atsargiai vienu sakiniu užsimenama apie jo vadovavimą sovietiniam saugumui. „Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos žinios“¹⁴ informavo, kad už nepriekaištingą darbą partijos ir valstybės organuose K. Liaudžiui suteikiamas socialistinio darbo didvyrio vardas. Sovietmečiu darbų šia tematika negalėjo būti dėl savaime suprantamų priežasčių, dėl totalaus įslaptinimo, taip pat ir informacijos apie KGB slėpimo. Visi asmenys, dirbę sovietiniame saugume, enciklopedijose buvo įvardijami kaip „administracinių organų“ darbuotojai. Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metais spaudoje pasirodė pirmieji vieši KGB vadovų pasisakymai visuomenei aktualiais klausimais. KGB vadovų susitikimas su Sąjūdžio iniciatyvine grupe 1988 m., pirmieji viešai skelbti interviu rodė pastangas naujomis sąlygomis daryti įtaką viešajai nuomonei. Pavyzdžiui, „Respublikoje“ 1990 m. kovo

mėn. buvo paskelbtas interviu su Eduardu Eismuntu. „Respublikoje“, „Lietuvos aide“, „Lietuvos ryte“¹⁵ 1990–1992 m. pasirodė pirmosios publikacijos apie KGB veiklos metodus, agentus, užsiminta apie buvusius KGB vadovus, pirmą kartą paskelbti originalūs archyviniai dokumentai. Lietuvos spauda atskleidė operatyvinių techninių priemonių panaudojimą, aprašinėjo agentų verbavimo būdus ir pan.

1995 m. pasirodžiusiame dokumentų rinkinyje „Iš naujausios Lietuvos istorijos“¹⁶ pateikti bene pirmieji LSSR KGB 1-ojo (užsienio žvalgybos) skyriaus karininkų darbo su užsienio agentu Kliugieriu juodraštiniai užrašai, tuometinių LSSR KGB pirmininkų J. Petkevičiaus ir Stanislavo Caplino pasirašyti raštai, išvados, pasisakymai. Rinkinyje taip pat paskelbti LSSR KGB pirmininko pavaduotojo S. Caplino pranešimai SSRS KGB pirmininko pavaduotojui L. Šebaršiniui apie buvusią Lietuvos Respublikos ministrę pirmininkę Kazimirą Prunskienę ir galimus jos atėjimo į valdžią būdus, apie legalios opozicinės grupuotės sukūrimą, prašymas išmokėti Kliugieriui paskatinamąją premiją. Tarp kitų dokumentų rinkinyje įdėtas LSSR KGB pirmininko J. Petkevičiaus raštas Hamburgo prokuratūrai apie Algirdą Joną Klimaitį.

Vertingi yra archyviniai šaltiniai, saugomi Lietuvos ypatingajame archyve. Tai – LSSR KGB ataskaitiniai pranešimai, pažymos, daugiausia agentūrinės-operatyvinės veiklos ataskaitos, planai, atskleidžiantys pirmininkų vadovavimo metodus ir jų asmeninę įtaką institucijos veiklai. Mažiausiai archyvinių duomenų yra išlikę apie Anzelmą Armoną, kuris trumpai ir tik laikinai ėjo paskutinio LSSR KGB pirmininko pareigas. Tad šiame straipsnyje apie jį pateikiama tik bendro pobūdžio informacija.

Straipsnyje pristatomi visi septyni LSSR KGB 1954–1991 m. vadovavę asmenys: Kazimieras Liaudis, Alfonsas Randakevičius,

Juozas Petkevičius, Eduardas Eismuntas, Romualdas Marcinkus, Stanislavas Caplinas, Anzelmas Armonas, apžvelgiamos jų asmeninės ir tarnybinės charakteristikos.

Darbo tikslas – apibūdinti buvusius LSSR KGB pirmininkus kaip represinės slaptosios tarnybos vadovus, aptarti jų politines biografijas bei vaidmenį siekiant padėti komunistų partijai išlaikyti valdžią ir kontroliuoti visuomenę, atskleisti KGB struktūros vidaus pokyčius, taip pat buvusios respublikinės nomenklatūros įtaką KGB vadovams. Daugiausia dėmesio skiriama KGB darbo metodams kovoje su Katalikų bažnyčia, išeivija ir tautiniu judėjimu. Apžvelgiama, kokių priemonių KGB vadovai imdavosi norėdami išsilaikyti paskutiniais KGB egzistavimo metais, kaip jie kovojo su atkurta Lietuvos valstybe, kompromitavo jos politinę vadovybę.

LSSR KGB PIRMININKŲ POLITINĖS BIOGRAFIJOS

SSRS KGB padaliniui Lietuvoje vadovavo daugiausia LKP CK atrinkti partiniai funkcionieriai. K. Liaudis KGB pirmininku tapo rekomendavus LKP CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui. Tuo pačiu būdu KGB pirmininkais ir saugumo generolais tapo LKP CK atsiųsti A. Randakevičius ir J. Petkevičius. Visi šie asmenys buvo lojalūs LKP CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui, kuriam KGB vadovybė padėjo kontroliuoti Lietuvos politinį ir visuomeninį gyvenimą.

Nuo 1974 m. KGB pirmininkai, pradedant J. Petkevičiumi, tapo savarankiškesni, ir likusiems LKP CK sekretoriams jau nepavyko išlaikyti tokios valdžios, kokia buvo A. Sniečkaus valdymo metais. KGB vadovai tiesiogiai pakluso Maskvos nurodymams, atsiskyrė nuo vietinės valdžios. LSSR KGB suaktyvino savo veiklą, laipsniškai tapdamas

savarankiškesne SSRS valdžios struktūra Lietuvoje. Nikitos Chruščiovo vadovavimo metais KGB atsiskaitydavo LKP CK ir jo biurui, dažniausiai savo veiksmus derindavo su partijos vadovybe, tačiau atėjus į valdžią Leonidui Brežnevui sovietinis saugumas Lietuvoje vis labiau darėsi nepriklausomas. Išryškėjo tiesioginis pavaldumas ir atskaitomybė Maskvai. Dažnai KGB nurodydavo LKP veiklos kryptis, kuriuos kitaminčius reikia persekioti ir kokių priemonių jų atžvilgiu būtina imtis. Brežnevinio laikotarpiu KGB pavaldumo partijai klausimas nebuvo keliamas, tačiau buvo atkuriami J. Stalino laikų valstybės saugumo ir partinių struktūrų tarpusavio santykiai¹⁷.

Išlikusi archyvinė medžiaga padeda atskleisti ir pateikti skaitytojui LSSR KGB pirmininkų politines biografijas. 1954–1991 m. SSRS KGB padaliniui Lietuvoje vadovavo net septyni pirmininkai, iš kurių dauguma buvo lietuviai, išskyrus S. Capliną. Šių buvusių įtakingų veikėjų asmeninės ir tarnybinės charakteristikos rodo, kokie žmonės buvo paskiriami KGB pirmininkais, koks tarnybinis kelias buvo nueinamas prieš užimant aukščiausią postą KGB vidaus struktūroje.

Kazimieras Liaudis gimė 1901 m. sausio 10 d. Kėdainių apskrityje, Radviliškio rajone, Baisogaloje, lietuvių darbininkų šeimoje. Jis save priskyrė „tarybinių komunistų kartai, vadintai lenininio šaukimo karta“¹⁸. Dirbo Ukrainoje Kamenskojės mieste (dabartinis Dneprodzeržinskas) metalurgijos gamykloje. 1917 m. pabaigoje įstojo į Raudonąją gvardiją, 1918 m. kaip raudongvardietis, partizanų būrio vadas, kovojo su vokiečių kariuomene. 1917–1919 m. – Raudonosios gvardijos skyriaus vadas Dneprodzeržinske, 1919–1924 m. – Raudonosios armijos karys, Zadneprovskio divizijos būrio vadas, vėliau tarnavo 41-ojoje ir 58-ojoje šaulių divizijose. 1924 m. K. Liaudis dėl sveikatos iš Raudonosios armijos buvo demobilizuotas. 1925 m.

įstojo į VKP(b). 1924–1925 m. dirbo Dnepropetrovsko apskrities Dneprodzeržinsko miesto rajoninio komiteto politinio švietimo skyriaus vedėju, apygardos liaudies švietimo skyriaus inspektoriumi, gubernijos sovietinės partinės mokyklos lektoriumi, Dneprodzeržinsko miesto Dzeržinskio gamyklos aukštakrosnių cecho partinės organizacijos sekretoriumi, Dneprodzeržinsko rajoninio vykdomojo komiteto prezidiumo sekretoriumi. 1925–1932 m. dirbo partinį švietimo darbą Ukrainos SSR: buvo Ukrainos KP(b) Domanovkos vykdomojo rajoninio komiteto kultūros ir propagandos skyriaus vedėju, Pervomaisko miesto apygardos liaudies švietimo skyriaus inspektoriumi, Dneprodzeržinsko metalurgijos technikumio partinio biuro sekretoriumi. 1932–1939 m. – Raudonosios armijos ir Karinio jūrų laivyno politinis darbuotojas, tankų mokyklos politinis vadovas, vėliau artilerijos pulko partinio biuro atsakingasis sekretorius. Nuo 1935 m. paskirtas Ramiojo vandenyno laivyno povandeninio laivo komisarų, 1943 m. tapo Ukrainos KP(b) Dneprodzeržinsko miesto komiteto kadrų skyriaus vedėju pavaduotoju. Nuo 1944 m. K. Liaudis gyveno Lietuvoje ir, kaip teigiama jo neoficialioje biografijoje, „atsakingai dirbo visose jam patikėtose pareigose, buvo bendradarbių gerbiamas už principingumą, ryžtingumą, atkaklumą siekiant užsibrėžto tikslo“¹⁹. 1944 m. nusiūstas dirbti LKP(b) Biržų apskrities komiteto pirmuoju sekretoriumi. 1944–1947 ir 1953 m. – LKP(b) CK sekretorius, 1947–1950 m. – LSSR žemės ūkio ministras ir LSSR MT pirmininko pavaduotojas. K. Liaudis buvo tipiškas stalininės epochos vadovas ir aktyvus prievartinės žemės ūkio kolektyvizacijos iniciatorius, skatinęs ir organizavęs valstiečių trėmimus²⁰. 1949–1950 m. – žurnalo „Lietuvos kolūkiečiai“ redaktorius. 1950–1953 m. buvo LKP(b) Klaipėdos sritys komiteto pirmuoju sekretoriumi, o nuo 1953 m. – LSSR vidaus reikalų

ministru. 1954–1959 m. vadovavo valstybės saugumo komitetui. Tai buvo vidurinio išsilavinimo lietuvių tautybės pilietis, mokantis rusų, lenkų, ukrainiečių kalbas. Sovietinėje spaudoje rašyta: „Krištolinė sąžinė, švarios rankos labai tiko saugumiečių darbui, bet mokslo aiškiai per mažai...“²¹ Be abejonės, sovietinio tipo vadovui trėmimų organizavimas, grįžusių tremtinių ir politinių kalinių persekiojimas buvo vienas iš ideologiškai suprantamų „švarių rankų“ principų. LKP CK ir jo biuro narys 1944–1960 m. – tol, kol ėjo atsakingas pareigas. Tuo pat metu jam buvo garantuotas 1946–1954 m. SSRS Aukščiausiosios Tarybos (toliau – AT) deputato mandatas²². Mirė 1989 m. gegužės 25 d. Sovietų valdžios buvo apdovanotas. 1976 m. „už aktyvų dalyvavimą pilietiniame kare ir Didžiajame Tėvynės kare, ilgametį nepriekaištingą darbą partiniuose ir valstybės organuose ir ryšium su septyniasdešimt penktosiomis gimimo metinėmis“ K. Liaudžiui buvo suteiktas socialistinio darbo didvyrio vardas²³, jis buvo apdovanotas „Tėvynės karo“ pirmojo laipsnio, „Raudonosios vėliavos“ ir „Raudonosios žvaigždės“ ordinais ir medaliais „Tėvynės karo partizanui“, „Už pergalę prieš Vokietiją Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.“, „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.“, „XX metų darbininkų ir valstiečių Raudonajai armijai“. Kariniai laipsniai: 1951 m. – MVD pulkininkas, 1955 m. – KGB pulkininkas, 1956 m. jam buvo suteiktas generolo majoro laipsnis²⁴.

Alfonsas Randakevičius gimė 1919 m. gegužės 1 d. Kaišiadorių rajono Dovainonių kaime valstiečių lietuvių šeimoje. Antrojo pasaulinio karo metu buvo Raudonosios armijos 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos komjaunimo biuro sekretoriumi, politinio skyriaus darbuotoju komjaunimo reikalams. 1946–1949 m. A. Randakevičius ėjo Lietuvos Lenino komunistinės jaunimo sąjungos

(toliau – LLKJS) CK sekretoriaus pareigas. 1952 m. baigė aukštąją partinę mokyklą prie VKP(b) CK. 1952–1960 m. buvo kandidatu į LKP CK narius. Partinės vadovybės buvo vertinamas kaip principingas veikėjas, kuriam galima patikėti įgyvendinti komunistinės valdžios keliamus uždavinius. 1956–1959 m. buvo LSSR KGB pirmininko K. Liaudžio pavaduotoju, 1955–1959 m. – LSSR AT Prezidiumo narys. 1959–1967 m. – LSSR KGB pirmininkas. 1967 m. atliekant buvusios KGB vadovybės paskirtų kadru valymą A. Randakevičius nebuvo atleistas, bet kaip uolus saugumietis perkeltas į SSRS KGB struktūras Maskvoje ir tapo SSRS KGB PGU viršininko pirmuoju pavaduotoju. 1967–1970 m. – KGB prie SSRS MT darbuotojas. 1970–1977 m. – LSSR teisingumo ministras, kartu su naujuoju LSSR KGB pirmininku J. Petkevičiumi vadovavo kitaminčių persekiojimui, politinių bylų klasifikacijai. 1960–1967 ir 1971–1978 m. – LKP CK narys, 1961–1962 m. – kandidatas į LKP CK biuro narius. 1955–1959 ir 1971–1978 m. – LSSR AT deputatas, 1962–1970 m. – SSRS AT deputatas. Mirė 1978 m. gruodžio 7 d. Druskininkuose. Kariniai laipsniai: 1943 m. – vyresnysis leitenantas, 1944 m. – kapitonas, 1945 m. – majoras, 1952 m. – pulkininkas, 1964 m. jam buvo suteiktas generolo majoro karinis laipsnis²⁵.

Juozas Petkevičius gimė 1924 m. vasario 18 d. Kėdainių rajone, Eiviliuose. 1940 m. įstojo į LLKJS ir darbavosi šioje organizacijoje. Antrojo pasaulinio karo metu, 1942 m., baigė LKP(b) CK komjaunimo darbuotojų kursus Jaroslavlio srityje, dirbo VLKJS Kostromos miesto komiteto instruktoriumi. Pasibaigus karui, Lietuvoje ėjo LLKJS apskrities komitetų sekretoriaus pareigas: 1944–1945 m. – Ukmergėje, 1945–1946 m. – Marijampolėje. Nuo 1947 m. priklausė SSKP. 1948 m. Vilniuje baigęs Respublikinę partinę mokyklą, dirbo komjaunimo darbu: 1948–1950 m. buvo LLKJS Šiaulių miesto, 1950–1952 m. – Šiaulių

srities komiteto pirmuoju sekretoriumi, 1952–1960 m. – LLKJS CK pirmasis sekretorius. Kartu su kitais į KGB deleguotais komjaunimo veikėjais ėjo atsakingas pareigas. 1960 m. buvo paskirtas LSSR KGB pirmininko A. Randakevičiaus padėjėju, nuo 1961 iki 1967 m. buvo jo pavaduotoju.

LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus darė įtaką Maskvai skiriant LSSR KGB pirmininkus, jis parinkdavo sau naudingus ir patikimus asmenis. Pirmiausia A. Sniečkus išskėlė A. Randakevičių, vėliau, 1966 m. gruodžio 22 d., siuntė rekomendacijas SSKP CK patvirtinti J. Petkevičių LSSR KGB pirmininku, o jo pavaduotoju – Kauno miesto milicijos valdybos viršininką Joną Abukauską. J. Petkevičius vadovavo LSSR KGB struktūrai ilgiausiai iš visų – nuo 1967 iki 1987 m. Laikytas itin ištikimu kagėbistu; 1974 m. neaišku už kokią „aktyvią visuomeninę-politinę veiklą“ jam buvo suteiktas LSSR nusipelnusio kultūros veikėjo garbės vardas. J. Petkevičius, kaip ir jo pirmtakas A. Randakevičius, nuolat informuodavo LKP CK pirmąjį sekretorių apie politinę padėtį Lietuvoje, teikdavo duomenis, kuriuos A. Sniečkus panaudodavo savo valdžiai ir įtakai stiprinti. Tačiau jau L. Brežnevo valdymo metais LSSR KGB palietė bendra tendencija – KGB tolo nuo partinių struktūrų, veikė savarankiškiau, dažniausiai elgdavosi savo nuožiūra, veiklą derindavo tik su Maskva. 1974 m. mirus A. Sniečkui, jo įpėdinis Petras Griškevičius prarado įtaką KGB struktūrai. Paskutiniu metu sąstingio dešimtmečiu J. Petkevičius „savo politine galia Lietuvoje niekuo nenusileido LKP CK pirmajam sekretoriui, o kai kuriais atžvilgiais ją net viršijo“²⁶, atleisti jį iš pareigų galėjo tik SSRS KGB ir centriniai partijos padaliniai Maskvoje. 1954–1960 ir 1971–1989 m. J. Petkevičius buvo LKP CK nariu, 1954–1960 ir 1976–1985 m. – kandidatas į LKP CK biuro narius, 1985–1987 m. – biuro

narys. 1951–1955 ir 1959–1960 m. – LSSR AT deputatas, 1954–1958 ir 1979–1989 m. – SSRS AT deputatas. Kariniai laipsniai: 1960 m. – majoras, 1962 m. – papulkininkis, 1967 m. – pulkininkas, 1968 m. jam suteiktas generolo majoro, 1983 m. – generolo leitenanto laipsnis²⁷. Mirė 1992 m. Vilniuje.

Eduardas Eismuntas gimė 1932 m. kovo 15 d. Kauno mieste lietuvių šeimoje. Nuo 1953 m. priklausė SSKP. 1958–1964 m. studijavo Vilniaus valstybinio universiteto Teisės fakultete. Nuo 1950 m. priklausė sovietinio saugumo struktūrai. Dirbdamas KGB buvo vertinamas kaip pasižymintis organizaciniais sugebėjimais, „kvalifikuotas čekistas“. Neoficialioje biografijoje buvo apibūdinamas kaip komunikabilus, taktiškas, „reikalo žmogus“, savo atžvilgiu priimančis kritiką, turintis autoritetą ir pelnytą pagarbą. Buvo žurnalo „Komunistas“ redaktoriumi²⁸. Sovietinio saugumo struktūroje karjeros laiptais kilo palaipsniui nuo operatyvinio įgaliotinio, viršininkų pavaduotojo postų iki pirmininko pareigų. 1954 m. – LSSR KGB įgaliotinio įstaigos Kauno miestui 4-ojo poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, nuo 1954 iki 1964 m. dirbo LSSR KGB 1-ajame skyriuje, 1964–1965 m. buvo LSSR KGB 2-osios valdybos 4-ojo poskyrio viršininkas. 1966–1968 m. – KGB mokyklos Nr. 101 prie SSRS MT klausytojas. Nuo 1968 iki 1974 m. buvo LSSR KGB 5-ojo skyriaus darbuotoju. 1974–1978 m. – LSSR KGB 2-osios valdybos 1-ojo poskyrio viršininko pavaduotojas, 1978 m. – LSSR KGB 5-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas. Iš Lietuvos perkeltas dirbti į Maskvą, 1978–1982 m. buvo SSRS KGB 5-osios valdybos 2-ojo poskyrio viršininko pavaduotoju. 1982–1987 m. paskirtas šios valdybos 3-iojo skyriaus viršininku. 1987 m. tapo LSSR KGB pirmininku, vadovavo iki 1990 m. kovo mėn.²⁹ Sovietų kariniams daliniams užėmus buvusias partines įstaigas, 1991 m. pradžioje patvirtintas užgrobtos LKP CK

partinio archyvo direktoriumi³⁰. Kariniai laipsniai: 1952 m. – leitenantas, 1954 m. – MGB vyresnysis leitenantas, 1955 m. – KGB vyresnysis leitenantas, 1957 m. – kapitonas, 1964 m. – majoras, 1974 m. – papulkininkis, 1979 m. – pulkininkas, 1987 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis. Buvo apdovanotas sovietiniais ordinais ir medaliais³¹.

Romualdas Marcinkus gimė 1941 m. vasario 4 d. Kelmės rajono Vaiguvo kaime. Nuo 1964 m. priklausė SSKP. 1959–1963 m. studijavo K. Preikšo Šiaulių pedagoginiame institute. 1963 m. dirbo Šiaulių miesto internatinėje mokykloje Nr. 1 auklėtoju. 1963–1964 m. – karinės dalies Nr. 03139 kursantas, 1965–1967 m. – LSSR KGB įgaliotinio įstaigos Šiaulių miestui operatyvinis įgaliotinis, 1967–1970 m. – LSSR KGB Šiaulių miesto skyriaus operatyvinis įgaliotinis, 1970 m. – skyriaus vyresnysis operatyvinis įgaliotinis. 1970–1971 m. – LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis, 1971 m. – poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis. 1971–1974 m. – SSRS KGB Raudonosios vėliavos instituto klausytojas. 1974–1976 m. – LSSR KGB 1-ojo skyriaus 2-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis, vėliau 1-ojo poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis. Perkeltas dirbti į Maskvą, 1976–1977 m. buvo SSRS KGB vyriausiosios valdybos 19-ojo skyriaus vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, 1977–1979 m. – šio skyriaus viršininko padėjėjas, 1979–1982 m. – SSRS KGB vyriausiosios valdybos skyriaus viršininko padėjėjas veikiančio KGB rezervo klausimais, 1982–1984 m. – skyriaus viršininko vyresnysis padėjėjas veikiančio KGB rezervo klausimais. 1986–1987 m. – SSRS KGB vyriausiosios valdybos 19-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas, 1987–1990 m. – skyriaus viršininkas. Kuravo agentūrinę-operatyvinę veiklą ir tarp lietuvių išeivijos organizacijų. Kariniai laipsniai: 1965 m. – jaunesnysis leitenantas, 1967 m. – leitenantas,

1970 m. – vyresnysis leitenantas, 1974 m. – kapitonas, 1978 m. – majoras, 1982 m. – papulkininkis, 1987 m. – pulkininkas, 1990 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis.

Stanislavas Caplinas gimė 1936 m. rugsėjo 20 d. Oloneco rajone Karelijoje rusų tarnautojų šeimoje. 1960 m. įstojo į SSKP. 1967 m. baigė aukštąją F. Dzeržinskio Raudonosios vėliavos SSRS KGB mokyklą, įgijo teisininko specialybę. Sovietinio saugumo struktūroje dirbo nuo 1950 m. Neoficialioje charakteristikoje apibūdintas kaip turintis „kūrybišką požiūrį, naujoviškumo pojūtį, gebėjimą matyti perspektyvas, išskirti tai, kas buvo svarbiausia darbe. Nuolat kilo karjeros laiptais – nuo jaunesniojo operatyvinio darbuotojo iki SSRS KGB valdybos Tiumenės srities viršininko pavaduotojo“. Partinėje charakteristikoje apibūdinamas kaip „politiškai išprusęs, iniciatyvus, drausmingas komunistas, morališkai tvirtas ir šeimos žmogus“³². 1955–1957 m. buvo SSRS KGB mokyklos Nr. 302 kursantas Baltarusijoje, 1959–1963 m. – Karelijos ASSR KGB 2-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis Petrozavodsko mieste. 1965–1968 m. – Karelijos ASSR KGB 2-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, 1968–1971 m. – šio poskyrio viršininko pavaduotojas, 1971–1976 m. – Karelijos ASSR KGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas, 1976–1980 m. – Astrachanės srities KGB valdybos 2-ojo skyriaus viršininkas, 1980–1983 m. – Tiumenės srities KGB valdybos viršininko pavaduotojas. 1983–1986 m. dirbo SSRS KGB Inspekcijos valdybos 4-ojo skyriaus vyresniuoju inspektoriumi, 1986–1987 m. vadovavo šios valdybos 3-iajam poskyriui. Už nuopelnus saugumui buvo apdovanotas dviem ordinais ir devyniais medaliais. 1986 m. jam įteiktas „Raudonosios žvaigždės“ ordinas. 1987–1991 m. – LSSR KGB pirmininko pirmasis pavaduotojas. Nuo 1991 m. sausio mėn. iki rugpjūčio mėn.

ėjo LSSR KGB pirmininko pareigas, taip pat buvo LSSR KGB kolegijos narys. Kariniai laipsniai: 1957 m. – leitenantas, 1960 m. – vyresnysis leitenantas, 1964 m. – kapitonas, 1968 m. – majoras, 1972 m. – papulkininkis, 1977 m. – pulkininkas, 1988 m. – generolas majoras³³.

Anzelmas Armonas gimė 1937 m. spalio 27 d. Raseinių rajono Vailabų kaime lietuvių šeimoje. 1955–1960 m. mokėsi Kauno politechnikos institute. 1960–1961 m. dirbo Klaipėdos statybos valdybos statybos meistrui. 1961–1962 m. – SSRS KGB mokyklos Nr. 302 kursantas Minske. Nuo 1964 m. priklausė SSKP. 1962–1967 m. – LSSR KGB įgaliotinio įstaigos Klaipėdos miestui 3-ojo poskyrio ir Lietuvos jūrų baseino operatyvinis įgaliotinis, 1967–1968 m. – LSSR KGB Klaipėdos miesto skyriaus 1-ojo poskyrio ir Lietuvos jūrų baseino operatyvinis įgaliotinis, 1968–1969 m. – vyresnysis operatyvinis įgaliotinis. 1969–1970 m. buvo LSSR KGB Klaipėdos miesto skyriaus 3-ojo poskyrio ir Lietuvos jūrų baseino viršininku, 1970–1975 m. ėjo LSSR KGB Klaipėdos miesto skyriaus ir Lietuvos jūrų baseino viršininko pavaduotojo, 1975–1988 m. – viršininko pareigas. 1988–1990 m. – LSSR KGB 2-osios valdybos viršininkas. 1990 m. vadovavo LSSR KGB kadrų skyriui, buvo LSSR KGB pirmininko pavaduotojas kadrų klausimais. 1990 m. tapo LSSR KGB kolegijos nariu, nuo 1991 m. rugpjūčio 29 d. laikinai ėjo LSSR KGB pirmininko pareigas. Buvo sovietų valdžios apdovanotas, jam įteikti „Tėvynės karo“ pirmojo laipsnio, „Raudonosios vėliavos“ ir „Raudonosios žvaigždės“ ordinarai ir medaliai: „Už nepriekaištingą tarnybą“, „Tėvynės karo partizanui“, „Už pergalę prieš Vokietiją Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.“, „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m.“, „XX metų darbininkų ir valstiečių Raudonajai armijai“. Pažymėtina ir tai, kad būdamas 4–8 metų amžiaus tikrai

negalėjo „šauiniai dirbti ir kovoti“ su Vokietija; matyt, nomenklatūra sau pasiskirdavo ir jai nepriklausančius apdovanojimus. 1976 m. buvo paskelbtas socialistinio darbo didvyriu. Kariniai laipsniai: 1961 m. – jaunesnysis leitenantas, 1962 m. – leitenantas, 1965 m. – vyresnysis leitenantas, 1968 m. – kapitonas, 1972 m. – majoras, 1975 m. – papulkininkis, 1980 m. – pulkininkas³⁴.

KAZIMIERAS LIAUDIS LSSR KGB VADOVYBĖJE (1954 m. KOVO mėn.– 1959 m. SPALIO mėn.)

Tai Lietuvoje mažai žinomas LKP ir sovietinės okupacinės administracijos veikėjas, turėjęs didelę įtaką respublikos politiniam gyvenimui, ypač vadinamuoju N. Chruščiovo „atšilimo“ laikotarpiu. K. Liaudis išplėtė arsenalą priemonių, KGB naudojamų prieš Katalikų bažnyčią ir grįžtančius iš įkalinimo ar tremties vietų žmones, didino KGB padalinių struktūras rajonuose. Po to, kai aktyvus tautos pasipriešinimas okupaciniam režimui buvo nuslopintas represijomis ir trėmimais, politinį gyventojų lojalumą santvarkai turėjo užtikrinti visuotinis komunistinės ideologijos viešpatavimas, o tai turėjo garantuoti SSRS KGB padalinys respublikoje. K. Liaudžio vadovavimo metais LSSR KGB aparate dar dirbo daug saugumiečių, anksčiau atvykusių slopinti ginkluotosios rezistencijos. Įvyko didelė KGB kadrų kaita: vieni išėjo į pensiją, kiti išvyko iš Lietuvos. 1954 m. išryškėjo pirmieji agentūrinio tinklo valymo požymiai; KGB terminologija, buvo atsikratoma nedarbingais, atsiskleidusiais agentais, taip pat dezinformatoriais, provokatoriais. Atlikdamas įvairias užduotis sovietinis saugumas daugiausia remdavosi turima agentūra, tačiau, norint tinkamai organizuoti darbą, tekdavo išsiaiškinti jos potencialą. Savo tikslams pasiekti nebe panaudojami agentai būdavo

pašalinami. 1954 m. liepos 1 d. agentūrinį tinklą sudarė 7398 slaptieji bendradarbiai: 6979 agentai, 31 rezidentas, 388 pasimatymo butų savininkai³⁵; 1955 m. birželio 15 d. – 5328 slaptieji bendradarbiai, tai yra 4943 agentai, 16 rezidentų, 369 pasimatymo butų savininkai³⁶. Permainos LSSR KGB struktūroje vykdavo vadovaujantis Maskvoje priimtais sprendimais. Pasirodžius SSRS KGB 1959 m. liepos 15 d. įsakymui Nr. 00225³⁷, turėjo būti pašalinti nepatikimi ir nedarbingi agentai, naujai verbuojama agentūra, didinamas patikimų asmenų skaičius.

K. Liaudis 1955 m. informavo SSRS KGB pirmininką Ivaną Serovą, kad yra apleistas operatyvininkų darbas su agentūra. Jis teigė, jog saugumo tarnybose daug jaunų, tik baigusių čekistines mokyklas operatyvinių darbuotojų, kurie esą nelabai palaiko ryšius su agentūra. Imtasi priemonių rinkti naują agentūrą, kuri savo asmeninėmis savybėmis ir galimybėmis būtų pajėgi nustatyti ir ištirti priešišką elementą pramonės ir žemės ūkio objektuose. Ataskaitoje pažymima, kad 1952–1953 m. dalis agentų pašalinti dėl nepakankamai svarių priežasčių, esą jie savo asmeninėmis savybėmis gali vykdyti saugumo užduotis. Agentų asmeninės bylos buvo ištraukiamos iš archyvo ir atkuriami ryšiai su jais. Rūpintasi įsigyti daugiau pasimatymo butų, imtasi griežtesnių priemonių kontroliuoti KGB darbuotojų darbą su agentūra, KGB padalinių skyrių ir poskyrių viršininkai bei jų pavaduotojai dažniau pradėjo rengti kontrolinius konspiracinius susitikimus, kuriuose aiškintasi agentų galimybės. Operatyvinis personalas buvo mokomas, kaip teisingai vadovauti slaptiesiems bendradarbiams ir juos auklėti³⁸.

XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje kilo nauja antireliginės kampanijos banga, sugriežtėjo mokslinė ateistinė propaganda, griebtasi represijų prieš aktyvesnius dvasininkus. Tuo pačiu metu buvo atsisakyta ir

taktikos izoliuoti Lietuvos katalikų bažnyčią nuo visuotinės Bažnyčios. Siektinu tikslu tapo „agentūrinis skverbimasis“ į Vatikaną ir visuotinę Bažnyčią. Svarbiausias vaidmuo šioje srityje buvo pavestas SSRS KGB tarnybos padaliniui Lietuvoje, nes čia Katalikų bažnyčia buvo stipriausia ir per ją mėginta įgyvendinti savo tikslus. 1956 m. LSSR KGB vadovas K. Liaudis savo viršininkams pasiūlė planą, kaip vykdyti „agentūrinį skverbimąsi“ į Vatikaną: leisti kunigų seminarijai pasiūsti kai kuriuos dvasininkus studijuoti „popiežiaus universitetuose“. Slėpdamas šią operaciją, KGB iškėlė iniciatyvą prie kunigų seminarijos surengti kunigų tobulinimosi kursus, kurie taptų tramplinu studijoms Romoje³⁹.

1956 m. masiškai pradėjus grįžti ištremtiesiems, patvirtintas apribojimas jiems apsigyventi Lietuvoje. 1957 m. pradžioje K. Liaudis tarnybiniuose raštuose nurodė, kad yra siūloma uždrausti gyventi Kaune buvusiems nepriklausomos Lietuvos vadovams, taip pat aktyviems politinių partijų, antisovietinių organizacijų vadovams, apkaltintiems tėvynės išdavimu ir pan. Dar numatyta uždrausti čia gyventi kai kuriems asmenims, kurie ilgiau nei tris mėnesius nedirbo visuomenei naudingo darbo⁴⁰. Vadovaujantis SSRS vidaus reikalų ministro 1957 m. sausio 14 d. įsakymu dėl ypatingo pasų režimo įvedimo Kauno mieste, pradėta šalinti „nedirbančius visuomenei naudingo darbo ir parazitujančius“ asmenis⁴¹, t. y. grįžusius tremtinius, kurie dėl apribojimų negalėjo prisiregistruoti ir įsidarbinti Kauno mieste. Tokiu būdu buvo pristabdytas nelojalių sovietų režimui žmonių telkimas Kaune.

1956 m. K. Liaudis informavo SSRS KGB vadovybę, kad Lietuvos teritorijoje suaktyvėjo priešiška tautinio pagrindžio („nacionalistinių elementų“) veikla. Jis teigė, jog vien 1956 m. spalio–gruodžio mėn. „nacionalistai“ įvykdė tris teroro aktus prieš partinius

ir kolūkių aktyvistus, išplatino atsišaukimų, kuriuose ragino aktyviai kovoti su sovietų valdžia, bei paminėjo kitus vadinamuosius išpuolius. Pasak K. Liaudžio, ypač aktyviai antisovietinę veiklą plečia sugrįžusieji iš įkalinimo buvę buržuazinių „nacionalistinių“ politinių partijų ir organizacijų lyderiai, taip pat „nacionalistiniai elementai“ iš besimokančio ir studijuojančio jaunimo. Jis pripažino, jog KGB nesiėmė atitinkamų veiksmų, kad užkirstų kelią visiems tiems išpuoliams. SSRS KGB pirmininko pavaduotojas gen. mjr. Piotras Ivašutinas nurodė, jog būtina imtis priemonių sutrukdyti galimoms demonstracijoms 1957 m. vasario 16 d., tam tikslui liepė įpareigoti agentūrą tirti „nacionalistiškai“ nusiteikčiusius asmenis, siekiant atskleisti jų „priešišką“ veiklą. Jis taip pat konstatavo, jog reikia peržiūrėti dokumentus apie „nacionalistinių“ vadų ir organizatorių nusikalstamą veiklą, kad reikiamu momentu būtų galima juos patraukti baudžiamojon atsakomybėn⁴².

1955–1957 m. vadovaujant K. Liaudžiui KGB akcijos buvo nukreiptos prieš Lietuvos jaunimą, ypač dalyvavusį Vėlinių minėjimuose. 1957 m. K. Liaudis pranešė LKP CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui, kad Vėlinių minėjimo metu buvo sustiprinta agentūrinė žvalgyba ir suaktyvinta kova su priešišku elementu, o Kaune prie nepriklausomos Lietuvos karių kapų saugumiečiai stengėsi neleisti uždegti žvakučių atėjusiesiems, kurių buvo susirinkę nuo 1500 iki 2000. Saugumo ir milicijos apie 150 asmenų pajėgos išvaikė susirinkusiuosius kapinėse ir einančius Lenino prospektu. Buvo suimta 105 aktyviausi vadinamieji antisovietinių veiksmų kurstytojai ir chuliganai, iš jų 102 nuteisti⁴³. Jaunimo pagrindinių organizacijų kūrimasis, Vėlinių ir Vasario 16-osios minėjimai, vieši (bet reti) pilietinio nepaklusnumo ir politinio protesto reiškiniai tapo nauja antisovietinės kovos forma.

1957 m. LKP CK biuras, išklauses KGB pirmininko K. Liaudžio pranešimą apie sovietinio saugumo veiklą Lietuvoje, pažymėjo, kad dėl įvykių Vengrijoje ir Lenkijoje paastrėjus tarptautinei padėčiai, respublikoje pastebimas žymus tautinio pagrindžio („buržuazinių nacionalistų“) ir kito priešiško elemento pagyvėjimas⁴⁴. Jis buvo siejamas su tuo, kad iš tremties sugrįžo daugiau kaip 17 tūkst. asmenų, buvę nepriklausomos Lietuvos politiniai veikėjai ir valdininkai, aktyvūs antisovietinių partijų ir organizacijų dalyviai, buvę ginkluoto rezistencinio pasipriešinimo dalyviai, katalikų dvasininkijos autoritetai ir kunigai, kurių dauguma išliko priešiški sovietų valdžiai. LKP CK biuro nuomone, į juos turėjo būti kreipiamas ypatingas dėmesys, nes esą jie kuria pagrindines antisovietines organizacijas. Buvo teigiama, kad sunaikintos 25 antisovietinės organizacijos ir grupės. Pažymėta, jog saugumo struktūroje ir periferijos padaliniuose buvo įtvirtinami kadrai, turintys „čekistinį ir politinį pasirengimą“ – 60 proc. operatyvinio personalo turėjo aukštąjį, nebaigtą aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą, 233 operatyviniai darbuotojai mokėsi aukštosiose ir vidurinėse mokyklose⁴⁵.

1957 m. LKP CK biuras konstatavo, kad partijos miestų ir rajonų komitetai nepakankamai gilinasi į saugumo darbą, nevadovauja ir neteikia reikiamos paramos kasdienėje veikloje, nepakankamai dėmesio skiria miestų ir rajonų pirminių partinių organizacijų darbui ir darbuotojų politiniam auklėjimui. Tuo vadovaudamasis LKP CK biuras nutarė daugiau dėmesio skirti viešosios nuomonės formavimui apie tautinio pagrindžio dalyvius („buržuazinius nacionalistus“), juos įvardijant kaip „imperialistinius agentus“, žudikus. KGB buvo įpareigotas sustiprinti agentūrinį-operatyvinį darbą, įsiskverbti tarp priešiško elemento, inteligentijos ir jaunimo siekiant atskleisti vadinamojo vidaus

priešo planus ir ketinimus, norint juos sužlugdyti pačioje užuomazgoje, bei nustatyti antisovietinės veiklos organizatorius, taip pat nurodyta KGB, neatskleidžiant operatyvinio darbo metodų, organizuoti KGB viršinių diskusijas su darbininkais apie anglų ir amerikiečių žvalgybos priešišką veiklą. KGB turėjo sustiprinti operatyvinį darbą tarp asmenų, grįžusių iš įkalinimo ir toliau tęsiančių sovietų valdžiai priešišką veiklą, patraukti juos baudžiamojon atsakomybėn. KGB kadrus turėjo papildyti partinių, profsąjunginių, komjaunimo organizacijų ir CK administracinių skyrių kartu su KGB 1957 m. atrinkti 30 žmonių, kurie būtų baigę respublikinę partinę mokyklą ar aktyviai dalyvavę partinėje veikloje (t. y. buvo partinių institucijų funkcionieriais). LKP miestų ir rajonų komitetai, komjaunimas turėjo padėti KGB atrinkti kandidatus į operatyvinę KGB mokyklą⁴⁶.

LSSR KGB TARNYBOS STRUKTŪRINĖS PERMAINOS VADOVAUJANT ALFONSUI RANDAKEVIČIUI (1959 m. SPALIO mėn.–1967 m. SAUSIO mėn.)

Tiek K. Liaudis, tiek A. Randakevičius buvo lojalūs A. Sniečkui žmonės. Kaip ir visi SSRS sąjunginių respublikų KGB pirmininkai, A. Randakevičius vadovavosi Maskvos nurodymais, tačiau visiškai pakluso ir A. Sniečkui, kurio dėka jam buvo atvertos durys į valdžią. 1959 m. rugsėjo 25 d. pasirodė LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus nutarimas dėl K. Liaudžio išleidimo į pensiją ir A. Randakevičiaus patvirtinimo LSSR KGB pirmininku⁴⁷. Nuo 1959 m. A. Sniečkus, naudodamasis A. Randakevičiaus paslaugomis, kėlė savo asmeninį autoritetą ir kartu stiprino komunistinį politinį režimą Lietuvoje. Visas visuomeninio ir politinio gyvenimo aktualijas jis pirmasis

sužinodavo iš A. Randakevičiaus. LSSR KGB pirmininkas nuolatos teikė LKP CK pirmajam sekretoriui informaciją, siūsdavo ataskaitas apie politinę padėtį Lietuvoje. Maskva buvo nuolatos informuojama apie tariamą pavojingą pagrindžio akcijas, pamažu buvo plečiamas KGB struktūrinis padalinys Lietuvoje. 1959 m., pirmaisiais A. Randakevičiaus vadovavimo metais, vadovaujantis SSRS KGB įsakymu Nr. 00225 buvo pradėta vykdyti agentūrinio tinklo reorganizacija – iš jo šalinami nedarbingi ir mažai raštingi, žemo bendrojo išsilavinimo lygio agentai, nenorintys bendradarbiauti, neturintys galimybių teikti paramos saugumui ir pan. Pavyzdžiui, 1960 m. Marijampolės rajono agentūros tinkle dar buvo atsiskleidusių agentų, tokių kaip „Augalaitis“, „Mėnulis“, „Binoklis“, „Žirnis“, „Feliksas“ ir kt.⁴⁸ Koncentruotasi į naujų agentų verbavimą, kandidatų paiešką ir jų atranką, atsižvelgiant į tai, ar bus įmanoma gauti iš jų naudos. Naujais verbavimais siekta suformuoti perspektyvios ir kvalifikuotos agentūros tinklą, kuris atitiktų pakitusias socialines realijas – lietuviai masiškai kėlėsi į miestus, urbanizacijos ir sovietinės modernizacijos procesai sparčiai keitė visuomenės struktūrą. Visas dėmesys buvo sutelktas į tai, kad būtų demaskuoti vadinamieji tikrieji sovietų valstybės vidaus priešai, profilaktiškai apdorojami ir auklėjami asmenys, dėl „savo politinio nebrandumo darantys antisovietinius išsišokimus“. Pamažu pradėta taikyti „profilaktiką“ antisovietiškai nusiteikusių asmenų atžvilgiu. Grasinimai, pažadaai, spaudimas, persekiojimai ir uždarymas į psichiatrijos ligonines turėjo garantuoti paklusnumą ne prasčiau negu masinės stalininės represijos.

LSSR KGB darbas rajonuose vyko teritoriniu principu. Pavyzdžiui, Kauno miesto KGB padaliniui pagal „operatyvinį aptarnavimą“ priklausė keturi rajonai: Jonavos, Kaišiadorių,

Kauno ir Prienų. Kiekviename iš jų dirbo po 1–2 operatyvinius darbuotojus. „Kontržvalgybinis (objektų) aptarnavimas“, „kontržvalgybinis (objektų) aprūpinimas“ – plačiai vartoti KGB darbuotojų terminai, reiškę sistemą kontržvalgybinių priemonių, skirtų ypatingos svarbos objektų, svarbių liaudies ūkio objektų saugumui užtikrinti. Tos priemonės buvo ypač suaktualintos šaltojo karo metu, jomis siekta užkirsti kelią tariamiems šnipams, diversantams ir kitokiems antisovietiniams elementams įsiskverbti į objektą, greitai tokius asmenis demaskuoti ir neutralizuoti, saugoti valstybines paslaptis ir pan.⁴⁹

Būtent A. Randakevičiaus vadovavimo laikotarpiu KGB pradėjo aktyviai dalyvauti formuojant viešąją nuomonę. Operatyviniai darbuotojai, lankydami apylinkėse, dalyvaudami ir kalbėdami kolūkiečių susirinkimuose, „šnekučiuodamiesi“ su kolūkiečiais, mėgino juos ne tik paveikti psichologiškai, bet ir išgauti reikiamų žinių. Partijos ir komjaunimo plenumuose, skleidžiant melagingus faktus apie „priešiško elemento“ nusikalstamą veiklą, buvo pabrėžiama, jog būtina kelti sovietinio partinio aktyvo politinį budrumą. Po tokių „smegenų plovimo“ paskaitų daugėdavo iš gyventojų gaunamų įskundimų⁵⁰. Taip saugumas gaudavo pirminį pranešimą apie faktus, rodančius ar įspėjančius apie neva žalingų veiksmų rengimą ar jų atlikimą. Pagal duomenų pateikimo turinį signalai būdavo kelių tipų: apie ardomosios veiklos faktus ir apie tokios veiklos požymius, tačiau pastarieji galėjo rodyti tiek ardomąją, tiek ir kitokią, visiškai skirtingą veiklą. Būtent tokiu būdu būdavo surenkama visa informacija, o išanalizuoti pranešimai pateikiami LKP CK pirmajam sekretoriui, rajonų komitetų sekretoriams. Gavęs „signalų“, sovietinis saugumas imdavosi priemonių persekioti „įtartinus“ asmenis, stengėsi sustabdyti ir sunaikinti pasipriešinimo proveržius. Toks „bendravimas“ su gyventojais atvėrė gali-

mybes rasti ir parinkti naujus patikimus asmenis⁵¹. Numatyta sistemškai parinkinėti ir panaudoti patikimus asmenis kovoje su antisovietiniu elementu. Tirdami operatyvinės įskaitos bylų objektus, ieškodami valstybinių nusikaltėlių ir aiškindamiesi priešiškus elementus, operatyvininkai panaudojo ne tik agentūrą, bet ir patikimus asmenis. Iš pradžių su patikėtiniais daugiausia susitikinėta konspiratyviai, tačiau pasirodžius SSRS KGB įsakymui Nr. 00430, nesilaikyta įslaptinimo, vykdavo ir vieši susitikimai. KGB terminija, tokie susitikimai duodavo „teigiamų rezultatų“. Antai patikimas asmuo „K“ pranešė apie Kaune veikiančią antisovietinę grupę, kuri, naudodamasi džiaz muzikos mėgėjų ratelio priedanga, pasisakė už Baltijos valstybių atsiskyrimą nuo SSRS. Kiti patikėtiniai, pavyzdžiui, „P“, „M“, informavo apie valstybinius nusikaltėlius, teigdami, kad jie esą dalyvavo baudžiamuosiuose būriuose vokiečių okupacijos metais. Patikimi asmenys buvo naudojami siekiant nustatyti, ar po agentūrinių ištyrimų „objektai“ vis dar tęsė savo priešišką veiklą, surasti nelojalius sovietų režimui asmenis, kitaminčius⁵². Buvo peržiūrimos agentūrinio ištyrimo bylos, kuriose buvo kaupia medžiaga apie užsienyje gyvenančių asmenų grupes ar pavienius asmenis, užsiimančius ardomąja veikla prieš SSRS ir kitas socialistines šalis, taip pat apie užsieniečius agentus ir kitus asmenis, dominančius sovietinę užsienio žvalgybą verbavimo ar operatyviniais tikslais. Dauguma tokių bylų, iškeltų remiantis menkaverte medžiaga, buvo perduotos į archyvą.

1960 m. pavasarį vykstant KGB struktūros reorganizacijai, panaikinus LSSR KGB 4-ąją valdybą ir beveik visą jos aparatą prijungus prie LSSR KGB 2-ojo skyriaus, šio skyriaus pagrindu buvo sukurta LSSR KGB 2-oji (kontržvalgybos) valdyba. Svarbiausiu jos uždaviniu laikyta „kova su priešininko specialiųjų tarnybų žvalgyba ir ardomąja

veikla“. Valdybą sudarė keturi skyriai, jų funkcijos buvo stebėti į Lietuvą atvykstančius užsienio šalių diplomatus ir šnipinėjimu įtariamus Lietuvos gyventojus, sekti užsienio ir sovietinius turistus, ieškoti „ypač pavojingų valstybinių nusikaltėlių“. Jie vykdė kontržvalgybą pasienio rajonuose ir karinių objektų aplinkoje, aiškinosi antisovietines organizacijas ir grupes. Į jų funkcijas dar įėjo kontržvalgyba, valstybinių paslapčių apsauga geležinkelio ir oro transporte, žvejybos laivyne, svarbiausiuose pramonės objektuose ir mokslinio tyrimo įstaigose, taip pat civilinės gynybos štabuose⁵³.

Jau A. Randakevičiaus vadovavimo metais ryškėjo didėjantis Katalikų bažnyčios izoliavimas. Apie 1960 m. Lietuvoje sustiprėjo Katalikų bažnyčios ir tikinčiųjų politinis persekiojimas, kurio pagrindiniai inspiratoriai buvo A. Sniečkus, Justas Rugienis ir Vladas Niunka. 1961 m. vykusiame LSSR KGB vadovų pasitarime (jame dalyvavo ir LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus) A. Randakevičius, kaip KGB pirmininkas, reiškė nepasitenkinimą žemu darbo su dvasininkais lygiu, motyvuodamas tuo, kad daugelyje skyrių trūksta agentų iš pačių kunigų. Jo teigimu, svarbiausia kliūtis, trukdanti sėkmingiau verbuoti kunigus, yra nepakankamas kunigų psichologijos bei specifinių veikimo sąlygų pažinimas. A. Randakevičius kartu su J. Rugieniu kišosi į Katalikų bažnyčios vidaus gyvenimą, rinko dvasininkus kompromituojančią medžiagą, neleido sovietų valdžiai „nusikaltusiems“ dvasininkams kunigauti ir „nepaklusniusius“ ištremdavo į nuošalesnes Lietuvos vietas⁵⁴. 1960 m. LKP CK sekretorius Borisas Šarkovas gavo A. Randakevičiaus pasiūlymą ištremti vysk. Julijoną Steponavičių į Vaisiejus; mat vyskupas, nesuderinęs su Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotiniu J. Rugieniu, paskelbė velykinį kreipimąsi į savo vyskupijų dvasininkus,

turėjusį sovietų valdžiai nepageidautinų aspektų, o tų pačių metų pavasarį atsisakė įšventinti į kunigus tris klierikus, įtariamus esant KGB agentais⁵⁵. Atsižvelgiant į šią „rekomendaciją“, 1961 m. vyskupas buvo priverstinai iškeldintas į Žagarę; tokiu būdu siekta apriboti jo įtaką dvasininkijai. LSSR KGB pirmininką A. Randakevičių galima laikyti ne tik LKP CK nurodymų vykdytoju, bet ir religinio gyvenimo kontrolės inspiratoriumi. 1960–1963 m. laikotarpiu sovietų valdžia, pasitelkdama KGB, tiesiogiai kišosi į Lietuvos katalikų bažnyčios valdymą, tačiau Bažnyčia, būdama instituciškai atspari ir iš vidaus sutelkta, sugebėjo atlaikyti šį spaudimą. Ryškėja tai, kad A. Randakevičiui vadovaujant LSSR KGB buvo siekiama įgyvendinti šiuos uždavinius: silpninti ir griauti Katalikų bažnyčios tradicijas, didinti „reakcingai nusiteikusių“ dvasininkų skilimą, stiprinti agentūrinės pozicijas vadovaujančiose Katalikų bažnyčios grandyse, užkirsti kelią Vatikanui kištis į Lietuvos katalikų bažnyčios reikalus ir infiltruoti agentūrą į jį⁵⁶.

Taigi XX a. septintajame dešimtmetyje sovietinis saugumas daugiausia dėmesio skyrė žvalgybinio ir kontržvalgybinio darbo sustiprinimui, tautinio pagrindžio ir kito „priešiško elemento“ antisovietinės veiklos atskleidimui ir nutraukimui. Tuo metu jau buvo įgyta naujos agentūros šalyse, kurios buvo įvardijamos kaip SSRS priešės, taip pat surinkta žvalgybinių duomenų apie antisovietines lietuvių emigrantų organizacijas ir keliamą Lietuvos laisvės bylą. Imtasi priemonių suskaldyti šias organizacijas ir kompromituoti jų vadovus.

LSSR KGB PIRMININKO JUOZO PETKEVIČIAUS VADOVAVIMO DVIDEŠIMTMETIS

J. Petkevičiaus vadovavimo LSSR KGB laikotarpiu buvo ypač persekiojami kitaminčiai,

disidentai, Katalikų bažnyčia, klastojamos politinės bylos ir organizuojami teismai. J. Petkevičiaus atėjimas į valdžią ir KGB pirmininko posto užėmimas savotiškai sutapo su Jurijaus Andropovo paskyrimu SSRS KGB vadovu 1967 m. Šie asmenys saugumui vadovavo ilgai: pirmasis – iki 1987 m., o antrasis – iki 1982 m. Tai buvo naujas KGB funkcionavimo laikotarpis, kai sovietinis saugumas atliko savarankiškesnį vaidmenį ir turėjo didesnę įtaką formuojant SSRS vidaus politiką – požiūrį į disidentus, Katalikų bažnyčią, emigraciją ir t. t.

J. Petkevičiui pradėjus vadovauti LSSR KGB, įvyko radikalių permainų KGB struktūroje, buvo įkurtas 5-asis skyrius „kovai su priešais diversija ir antisovietinio judėjimo užkirtimui susidorojant su priešišku elementu šalies viduje“⁵⁷, t. y. pirmiausia orientuotas kovai su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimą keliančiais lietuviais. 1967 m. pranešime J. Petkevičius pažymėjo, kad agentūrinis tinklas verbuojant naujus agentus plečiasi per lėtai: 1966 m. 2-oji valdyba užverbavo 264, o pašalino 335 agentus, 1967 m. užverbavo 190, pašalino 224 agentus. Buvo reikalinga agentūra, turinti tam tikrų gebėjimų, savybių ir patirties veikti prieš užsienio specialiąsias tarnybas, kovoti su ideologine diversija, laiku sužinoti inteligentijoje vykstančius procesus⁵⁸. Numatyta sparčiau gausinti agentūrą ir tikrinti turistus iš kapitalistinių šalių, taip pat demaskuoti tariamus agentus nelegalus (t. y. žmones, galėjusius dėl savo praeities ar dabartinės padėties palaikyti ryšius su užsienio slaptosiomis tarnybomis). Sustiprintas buvusių partizaninio judėjimo vadovų ir antisovietinių organizacijų lyderių, asmenų, reiškiančių antisovietines nuotaikas, operatyvinis sekimas, numatyta morališkai izoliuoti ir kompromituoti „nacionalistus“ visuomenės akyse. XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje radikaliai sumažinus agentūrą, naujoji KGB vadovybė skatino

turėti kuo daugiau agentų tarp inteligentijos, dvasininkijos ir jaunimo. Neramumai SSRS ir kitose socialistinės stovyklos šalyse, ypač po įvykių Čekoslovakijoje 1968 m., vertė KGB imtis griežtesnių priemonių. Šiuo laikotarpiu padaugėjo teismų už antisovietinę propagandą. 1968 m. LSSR KGB respublikinio pasitarimo metu buvo teigiama, kad saugumas įspėjamasias, profilaktines priemones taiko tiems asmenims, kurie dėl lengvabūdiškumo, „nepakankamo politinio budrumo“ yra paveikiami Vakarų „propagandos“, užsieniečių, „priešiškų elementų“ ir vykdo politiškai žalingus veiksmus. Naujoji KGB vadovybė konstatavo, kad Lietuvoje tuo metu buvo daugiau kaip 50 tūkst. žmonių, anksčiau teistų už ypač pavojingus valstybinius nusikaltimus, t. y. kovą dėl nepriklausomos valstybės, ir sugrįžusiųjų iš tremties bei įkalinimo vietų. Todėl KGB buvo numatytas aktyvesnis vaidmuo juos kompromituojant, kad pirmiausia jaunimas per mokymo įstaigas, komjaunimo, partines organizacijas bei agentūrą ir patikimus asmenis būtų atribotas nuo tos „neigiamos aplinkos“ bei „buržuazinės ideologijos“ įtakos⁵⁹.

J. Petkevičius 1968 m. pranešime pabrėžė, kad į asmenų profilaktiką reikia plačiau įtraukti visuomenines organizacijas, aktyviau panaudoti viešas profilaktikos formas⁶⁰. Taigi profilaktiškai apdorojamo asmens poelgiai buvo viešai pasmerkiami partiniuose, komjaunimo, darbo kolektyvų susirinkimuose, spaudoje. KGB buvo svarbu pakeisti kai kurių žmonių, pirmiausia inteligentų, pažiūras taikiai, įkalbinėjant, vykdančią propagandą ir profilaktinį darbą. Iš pradžių saugumiečiai įvairiomis priemonėmis – šantažu, grasinimais, įkalbinėjimais, kompromitavimu visuomenės akyse – perspėdavo asmenis, kad nutrauktų antisovietinę veiklą. Jei žmonės nepasiduodavo profilaktiniam perauklėjimui, nukentėdavo karjera, nes netekdavo darbo, būdavo pradedamos

operatyvinės bylos, prasidėdavo teisinis persekiojimas.

J. Petkevičiaus vadovaujamo LSSR KGB veikla suaktyvėjo 1975 m., SSRS pasirašius saugumo ir bendradarbiavimo Europoje Baigiamąjį aktą ir jai prisijungus prie 1948 m. priimtose Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos. 1979 m. LSSR KGB 5-asis skyrius virto 5-ąja tarnyba. KGB tarnybos vidaus pokyčius nemažai nulėmė sustiprėjęs disidentinis judėjimas po Helsinkio Baigiamojo akto pasirašymo 1975 m. ir Lietuvos laisvės lygos susikūrimo 1978 m. 5-oji tarnyba buvo skirta kovai su „ideologine kontržvalgyba“⁶¹. Visa tai rodė rimtus sovietų valdžios ir KGB ketinimus nuslopinti stiprėjančią disidentinę ir antisovietinę judėjimus. 5-osios tarnybos užduotis buvo sekti disidentus, infiltruoti agentus į jų gretas, persekioti ir susidoroti su jais, taip pat daryti jiems ideologinį poveikį.

1975 m. toliau vykdančią SSRS KGB kolegijos 1968 m. ir 1973 m. nutarimus dėl tardymo priemonių tobulinimo ir SSRS KGB pirminko J. Andropovo nurodymus dėl tardymo darbo, daugiausia dėmesio buvo skiriama ypač pavojingų valstybinių nusikaltimų byloms, t. y. asmenų, kėlusių žmogaus teisių pažeidimo ar lietuvių tautos teisių nepaisymo klausimus, parengtinio tardymo kokybei gerinti. LSSR KGB vadovybė tardymą laikė „viena svarbiausių priemonių kovoje su antisovietinėmis, „nacionalistinėmis“ ir priešiškomis apraiškomis respublikos teritorijoje“⁶². 1976 m. J. Petkevičius pranešė SSRS KGB tardymo skyriaus viršininkui A. Volkovui, kad 1975 m., lyginant su 1974 m., vadinamųjų ypač pavojingų valstybinių nusikaltimų sumažėjo iki 56 proc. Jis informavo apie žymaus disidentą, žmogaus teisių gynėją, prisidėjusio prie „Katalikų Bažnyčios kronikos“ leidimo Lietuvoje, Sergejaus Kovaliovo suėmimą (jis buvo kaltinamas „antisovietine agitacija ir propaganda“ (RSFSR Baudžiamojo kodekso 70-asis straipsnis) ir nuteistas 7 m. lagerio

ir 3 m. tremties)⁶³. Kad represijos sustiprėjo, rodė padažnęję disidentų teismai, žmogaus teisių gynėjų areštai. 1979 m. prasidėjo visuotinis disidentų ir žmogaus teisių gynėjų puolimas, o nuosprendžiai jiems tapo griežtesni. Garsių disidentų teismai vyko iki 1986 m. Sovietų valdžiai buvo svarbu ne tik susidoroti su nelojaliais asmenimis, juos izoliuoti, bet ir jų veiklą visuomenėje pateikti neigiamai, kad sumažėtų rėmėjų gretos.

Didelis dėmesys buvo nukreiptas į Lietuvos katalikų bažnyčią, kaip svarbiausią respublikos opozicinę jėgą sovietų režimui. Jau 1967 m. J. Petkevičius išreiškė savo požiūrį konstatuodamas, kad dalis katalikų dvasininkų kaip ir anksčiau laikosi nesitaikstymo su sovietų valdžia pozicijos, o bažnyčias panaudoja ne vien religingumui palaikyti, bet ir „brukti buržuazinio nacionalizmo, ideologiškai žalingas idėjas“⁶⁴. Šiuo atveju J. Petkevičius buvo nuoseklus savo pirmtako politikos tęsėjas – nuo vyskupų valdymo funkcijų ir toliau buvo nušalinti Juozapas Stankevičius ir Vincentas Sladkevičius, dėl savo pareigų atlikimo persekiojami kunigai Petras Rauda, Pranas Račiūnas, Adomas Alminas, kunigai jėzuitai Albinas Dumbliauskas, Karolis Garuckas ir kt.⁶⁵ KGB visomis priemonėmis stiprino agentūrinį-operatyvinį darbą siekiant laiku atskleisti „žalingą“ dvasininkų veiklą ir ją nutraukti.

Dėmesys antireliginiam darbui Lietuvoje padidėjo ne tik dėl aktyvaus Katalikų bažnyčios dalyvavimo opozicinėje veikloje ir dėl pasikeitusios Kremliaus pozicijos, tačiau ir dėl svarbių krikščionybės istorijai Lietuvoje sukažčių – artėjo šv. Kazimiero mirties 500-osios ir Lietuvos krikšto 600-osios metinės. Paskutinė J. Petkevičiaus vadovaujama akcija prieš Katalikų bažnyčią vyko 1986–1987 m., kai ji minėjo Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų. KGB mėgino su trukdyti šio jubiliejaus minėjimą Lietuvoje. Tuo tikslu stengtasi ypač pabrėžti Katalikų

bažnyčios ir lietuvių tautos interesų susikirtimus istorijos raidoje. Buvo apeliuojama į tautinius jausmus, neva vadinamieji kunigai ekstremistai mėgina išlaikyti vis mažėjančią Bažnyčios įtaką visuomenėje. 1984–1985 m. panašiomis tezėmis ateizmo lektoriai rėmėsi jiems parengtose pagalbinėse priemonėse ir metodinėse rekomendacijose. LKP CK biuro 1982 m. sausio 11 d. patvirtintame ateistinio darbo 1982–1985 m. plane televizijos laidos „Argumentai“ ir radijo laidos „Akiratis“ rengėjai privalėjo kurti laidų ciklus apie krikščionybės įvedimą ir jos vaidmenį lietuvių tautos istorijoje⁶⁶. Ateistinės tematikos publikacijomis stengtasi paneigti teigiamą krikščionybės vaidmenį Lietuvos istorijoje, o popiežių Joną Paulių II buvo siekiama apšmeižti vaizduojant jį kaip reakcingiausių Vakarų sluoksnių statytinį, skelbiant apie Vatikano ryšius su kapitalistinių šalių žvalgybos tarnybomis ir pan.

Plečiantis ryšiams su užsieniu ir sparčiai tobulėjant žvalgybos techninėms galimybėms, KGB vadovybė buvo priversta kurti kompleksinę sistemą, kaip atsilaikyti prieš užsienio technines žvalgybas. Iškelti didesni reikalavimai agentūrai – gauti informacijos apie užsienio technines žvalgybas ir jų siekius. Buvo atrinkti patyrę agentai iš mokslininkų ir inžinerinių-techninių darbuotojų, išvažiuojančių į tarnybines komandiruotes į užsienį ir palaikiusių dalykinius ryšius su Vakarų šalių mokslininkais bei specialistais. Šiems tikslams pasiekti numatyta organizuoti agentūros parengimą ir mokymus, panaudoti veikiančio KGB rezervo karininkus, kurie dirbo Lietuvos mokslų akademijoje, Užsienio reikalų ministerijoje ir kontroliavo mokslininkus bei specialistus iš kapitalistinių šalių⁶⁷. Asmenys, turintys galimybę išvažiuoti į užsienį dirbti sovietinėse atstovybėse, tarptautinėse organizacijose ir bendrose įmonėse, turėjo būti specialiai parengti žvalgybiniam darbui.

Vadovaujant J. Petkevičiui SSRS KGB padalinys Lietuvoje smarkiai išsiplėtė. Buvo sukurti nauji padaliniai (5-oji tarnyba, informacinis-analitinis skyrius, medicininė tarnyba, 15 rajoninių poskyrių), išaugo operatyvinių darbuotojų skaičius. Per sekretoriato darbuotojų rankas kasmet pereidavo daugiau kaip milijonas dokumentų⁶⁸.

KGB buvo parengtas kovoti su kitaminčiais, disidentais, Katalikų bažnyčia ir seniai išmėgintais, ir naujais metodais: klasta, šmeižtais, kompromitavimais.

**LSSR KGB PIRMININKO
EDUARDO EISMUNTO VEIKLA IR
TAUTINIS ATGIMIMAS (1987 m.
BALANDŽIO mėn.–1990 m.
KOVO mėn.)**

KGB represinė politika, gniuždanti kitaminčius, antisovietinio judėjimo dalyvius, Katalikų bažnyčią, truko visą likusį sovietų okupacijos laikotarpį; ją pratęsė ir kiti LSSR KGB pirmininkai. SSRS prasidėjus demokratizacijos ir viešumo procesui, LSSR KGB pirmininku buvo paskirtas naujas, Lietuvoje nežinomas, bet KGB sistemoje didelę karjerą padaręs žmogus – E. Eismuntas. KGB veikla pertvarkos sąlygomis turėjo įgyti naujų bruožų ir tam reikėjo „žmogaus iš centro“. E. Eismuntas buvo gerai susipažinęs su KGB centrinio aparato veikla, galėjo jautriai reaguoti į einančius iš Maskvos „signalus“. Bet Lietuvoje padėtis greitai darėsi vis sudėtingesnė. Nuo 1987 m. rugpjūčio 23 d. vykusio pirmojo viešo mitingo iki Sąjūdžio susikūrimo KGB ieškojo naujų metodų vykdyti ankstesnę veiklą. Kurį laiką pavyko suderinti senus metodus ir naujų metodų paiešką. Bet tarptautinė padėtis buvo nepalanki senų represinių priemonių taikymui, nors be jų ir nebuvo apsieinama. Be to, suaktyvėjusi

išeivijos veikla buvo tikras galvos skausmas ir KGB, ir LKP CK.

1988 m. pradžioje E. Eismuntas, teikdamas LKP CK duomenis apie vadinamuosius naujus ardomuosius JAV administracijos ir lietuvių emigracinių centrų siekius prieš SSRS, konstatavo, kad saugumas imasi priemonių gauti papildomos informacijos apie emigracijos veiklą bei planus ir atsižvelgia į juos savo darbe⁶⁹. Tačiau padėtis Lietuvoje susikūrus Sąjūdžiui keitėsi labai sparčiai. 1988 m. rugpjūčio 16 d. E. Eismuntas jau teigė, kad KGB neteko galimybės sau naudinga linkme pakreipti vykstančius procesus⁷⁰. Pagal ideologinę koncepciją – visas blogis, nacionalistiniai siekiai primetami iš Vakarų. Todėl kurį laiką iš inercijos LSSR KGB, vadovaujamas E. Eismunto, tęsė darbą „sužlugdyti priešišką emigracijos vadovų siekius ir jų užtarėjus respublikoje bei atskleisti jų mėginimus panaudoti „Sąjūdžio“, „Lietuvos laisvės lygos“ ir kitų neformalių judėjimų veiklą antisovietiniams tikslams“⁷¹. 1989 m. birželio 5 d. E. Eismuntas pranešė LKP CK, kad saugumas ir toliau gauna informacijos apie nemažėjantį išeivijos susidomėjimą įvykių raida Respublikoje: „Politinės padėties ir jos galimo vystymosi perspektyvų vertinimas yra nevienalytis. Autoritetingi išeivijos veikėjai Valdas Adamkus, Vladas Bieliauskas, Antanas Razma, vyskupas Paulius Baltakis ir kiti, faktiškai neslėpdami savo norų matyti Lietuvą „laisvą ir nepriklausomą“, realiai vertina padėtį ir pasisako už apgalvotus bei taikius žingsnius tam tikslui pasiekti. Suprasdami, kad respublika gali išsikovoti savarankiškumą tik M. Gorbačiovo vedamos tolesnės pertvarkos dėka, jie rezervuotai žiūri į „Lietuvos laisvės lygos“ ir kitų radikalių grupių veiklą. Tačiau lietuvių emigracinėje visuomenėje egzistuoja gana galingas dešinysis sparnas [...]. Savo kėslams realizuoti jie panaudoja visas turimas priemones, įskaitant įtakingus asmeninius ryšius tarp politikų,

verslininkų, spaudos, televizijos ir radijo darbuotojų.⁷² Informuojant apie išeivijos centrų veiklą, norėta atkreipti dėmesį į tai, jog pastaruoju metu nemaža dalis Respublikos gyventojų, įskaitant sovietinius ir partinius, taip pat administracinio aparato darbuotojus, bendraudami su emigrantais ignoruoja tą faktą, kad išeivija politiškai nėra vienaalytė ir kad ne visi tautiečiai yra geranoriškai nusiteikę Sovietų Lietuvos atžvilgiu⁷³.

KGB nuomone, net 1989 m. pabaigoje VLIK'as išliko „viena reakcingiausių lietuvių išeivijos organizacijų, kurstančių nacionalinę nesantaiką Lietuvoje ir stumiančių respubliką į išėjimą iš SSRS sudėties“⁷⁴. Dėl šios priežasties KGB ir toliau rinko informaciją apie VLIK'o vadų „kėslus“ prieš LSSR. Sovietinis saugumas stengėsi laiku gauti duomenis apie pagrindines antisovietinės veiklos kryptis, siekta sustiprinti VLIK'o ir kitų lietuvių išeivijos organizacijų prieštaravimus bei nesutarimus, kompromituojant Lietuvos laisvinimo dalyvius, suskaldyti įtakingą lietuvių organizaciją. „Pertvarkos“ metu KGB tarnyba kaip įmanyma stengėsi kuo daugiau skelbti užsienio ir Lietuvos žiniasklaidoje apie nacių nusikaltėlius; taip siekta sudaryti apgaulingą VLIK'o įvaizdį, susiejant jį su nacių nusikaltėliais. Buvo skleidžiama propaganda norint sukelti įtampą ir nesutarimus tarp VLIK'o, PLB ir ALT, taip pat buvo numatyta paveikti liberaliai nusiteikusių išeiviją, kuri pasisakė prieš VLIK'o politiką, neigiančią ryšius su Lietuvos SSR⁷⁵.

Kol turėjo galimybių, KGB siekė Lietuvoje besikuriančiose organizacijose įgyti reikalingos agentūros, nors verbuoti žmones buvo vis sunkiau ir sudėtingiau. Mažinant apribojimus išvykstantiems į užsienį, mažėjo ir galimybės panaudoti šį poveikio svertą. Tačiau sovietinis saugumas nenuleido rankų ir savo veikloje numatė slaptų bendradarbių skverbimąsi į Sąjūdžio gretas. 1989 m. spalio 16 d. operatyvinėje LSSR KGB

informacinėje apžvalgoje buvo nurodyta, kad vienas svarbiausių operatyvinio personalo uždavinių – „kryptingas, profesionaliai nepriekaištingas darbas su slaptais bendradarbiais, nuodugnus jų tikrų galimybių ištyrimas ir kūrybinis panaudojimas čekistų reikalams“⁷⁶, čekistinėms užduotims vykdyti. KGB pajėgos buvo nukreiptos prieš Sąjūdžio lyderius, aktyvesnius nepriklausomybės puoselėtojus. Pavyzdžiui, „G“ šaltinis buvo panaudojamas siekiant politiškai paveikti Sąjūdį, ne tik „sulaikyti jo dalyvius nuo ekstremistinių veiksmų“⁷⁷, bet ir kompromituoti lietuvių tautinio judėjimo akyse, formuoti visuomenės nuomonę.

1988–1989 m. dar vadovaujant E. Eismuntui pradėti skelbti LSSR KGB nutarimai dėl operatyvinio stebėjimo bylų sunaikinimo. Sugriuvus Berlyno sienai, Rytų Vokietijos gyventojams užimant slaptosios policijos STASI būstines ir archyvus, E. Eismuntas dar labiau susirūpino LSSR KGB dokumentų saugumu. 1990 m. pradžioje iš Lietuvos į SSRS KGB Omsko srities valdybos archyvą jau buvo vežami ištisi fondai: operatyvinės įskaitos bylos, agentų asmens ir darbo bylos, sribų asmens bylos, literinės bylos, operatyviniai rinkiniai. Išvežti ir susirašinėjimo tarp LSSR KGB ir LKP CK dokumentai (100 bylų). 1990 m. interviu E. Eismuntas teigė, kad LSSR valstybės saugumo komiteto (toliau – VSK) archyvo saugojimo tvarka buvo nustatyta SSRS MT 1979 m. rugpjūčio 10 d. nutarimu Nr. 769-236, ir paneigė informaciją apie svarbių bylų naikinimą: „Galiu tik dar kartą pabrėžti, kad pastoviai naikinama medžiaga, neturinti jokios istorinės ir operatyvinės reikšmės, tai yra vidinės reikšmės susirašinėjimas, registracijos žurnalai ir kita panaši mažareikšmė medžiaga, bet visa tai daroma praėjus nustatytam saugojimo terminui.“⁷⁸ Be to, reaguota į deputato Romualdo Ozolo kalbą Lietuvos AT sesijoje, kai jis apkaltino VSK archyvinės medžiagos naikinimu. E. Eis-

muntas pabrėžė: „Su visa atsakomybe turiu kategoriškai pareikšti, jog deputato R. Ozolo kaltinimas VSK atžvilgiu neturi jokio pagrindo, pastaraisiais mėnesiais iš viso jokia VSK archyvinė medžiaga nebuvo naikinama.“⁷⁹ Faktai rodo, kad iki 1990 m. balandžio mėn. archyve buvo naikinami ištisi fondai (bylų grupės) arba jų dalys – operatyvinės įskaitos bylų (14 640 saug. vnt.), paieškos bylų (468 saug. vnt.), literinių bylų (20 saug. vnt.), profilaktikos bylų (2105 saug. vnt.) ir t. t.⁸⁰

Siekiant išvengti vokiečių patirties, kai slaptosios tarnybos archyvai buvo užimti pilietinių komitetų, KGB pastatų apsaugai pasitelkta pasienio kariuomenė. Bet E. Eismunto vadovaujamas KGB naujomis sąlygomis jau nebegalėjo veiksmingai talkinti LKP užtikrinant jos absoliučią valdžią. Politiniai procesai Lietuvoje, išryškėjęs nepriklausomos valstybės siekis ir jos atkūrimo modelis privertė SSRS KGB vadovybę pakeisti savo padalinio Lietuvoje vadovą.

**PASKUTINIAI KGB EGZISTAVIMO
METAI VADOVAUJANT
ROMUALDUI MARCINKUI (1990 m.
KOVO mėn.–1991 m. KOVO mėn.),
STANISLAVUI CAPLINUI (1991 m.
SAUSIO mėn.–1991 m. RUGPJŪČIO
mėn.) IR ANZELMUI ARMONUI
(1991 m. RUGPJŪČIO mėn.)**

KGB mėginimus prisitaikyti prie Lietuvoje pakitusios padėties parodė 1990 m. kovo 28–29 d. įvykęs „Respublikos“ žurnalistų ir KGB vadovybės susitikimas. Jame buvo pagedaujama išnagrinėti tam tikrus klausimus: „Apie operatyvinę padėtį respublikoje ir jos perspektyvas; kaip vykdomas AT 1989 m. gruodžio 7 d. nutarimas dėl archyvų saugojimo; bylos naikintos norint apsaugoti buvusius saugumo agentus ar jų gimines, koks saugumo komiteto požiūris į buvusius disi-

dentus: Gintautą Iešmantą, Petrą Pečeliūną, buvusius kunigus Alfonsą Svarinską, Sigitą Tamkevičių ir kitus.“ Šįkart KGB vadovai jau teigė, kad „asmenys, anksčiau vadinti disidentais, religiniais ekstremistais, antisovietininkais, iš esmės buvo ir yra padorūs, sąžiningi žmonės. Jokios antipatijos jiems kaip žmonėms saugumas nei anksčiau, nei dabar neįaučia. Kai kurie iš jų anksčiau buvo teisti už konkrečius veiksmus, kurie pagal to meto baudžiamuosius įstatymus buvo traktuojami kaip valstybinis nusikaltimas. Praeitais metais tokie įstatymai buvo panaikinti“. Buvo teigiama, kad saugumas „visiškai pritaria šioms valstybės priemonėms ir kad tokie įstatymai buvo didelis mūsų visuomenės politinio vystymosi stabdys, bendra tiek saugumiečių, tiek ir nukentėjusių asmenų nelaimė, nes mes privalėjome juos taikyti, o nukentėjusieji – pagal juos atsakyti. Anksčiau paminėtų asmenų skelbtos idėjos, siekiai, ypač demokratiniai, humanistiniai, šandien pasitvirtino...“⁸¹ Iki pat KGB tarnybos panaikinimo 1991 m. vasarą šios sovietinio saugumo struktūros veiklos funkcijos liko nepakitusios, pagrindinė kryptis buvo kova su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šalininkais.

E. Eismuntui nepavyko sustabdyti aktyvaus lietuvių tautinio judėjimo dėl nepriklausomybės atkūrimo, todėl jam teko išeiti į atsargą ir užleisti KGB pirmininko postą iš Maskvos paskirtam R. Marcinkui. Tačiau tai nepakeitė susikomplicavusios padėties; pačioje KGB struktūroje vidaus skilimas vyko daugiausia tautiniu pagrindu. R. Marcinkus konstatavo, kad „skilimas komitete įvyko dar prieš paskiriant jį pirmininku, ir takoskyra buvo daugiau tautinio pobūdžio, be to, dalis darbuotojų jau buvo palikę komitetą, motyvuodami, jog jie nepritaria darbo metodams, informacijos, siunčiamos į Maskvą, pobūdžiui, o kai kurie iš šių žmonių net perėjo į atitinkamas Lietuvos tarnybas. Sistemoje

dirbo apie 60 proc. lietuvių, o centriniame aparate jie sudarė apie pusę personalo. Iš viso saugume darbavosi daugiau kaip tūkstantis karininkų ir dar buvo nemažas pagalbinis aparatas⁸². Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir sukūrus Valstybės saugumo departamentą (toliau – VSD) prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, kai kurie iš atleistų KGB darbuotojų 1990 m. pavasarį įsidarbino VSD. Dėl naujos padėties neapibrėžtumo KGB išlaikė tam tikrus valdžios svertus, kurie buvo panaudojami savo ir Maskvos interesams. SSRS KGB padalinys Lietuvoje funkcionavo atvirai ir slapta. KGB visokiais būdais mėgino nustatyti VSD galimybes, VSD savo ruožtu siekė gauti informacijos apie Maskvos planus. 1990 m. rugpjūčio 14 d. įvyko buvusio KGB darbuotojo, tapusio VSD direktoriaus pavaduotoju, Dano Arlausko ir KGB pirmininko pavaduotojo A. Armono susitikimas. Jame kalbėtasi apie Norvegijos karo atašė Torgerseno sekimą, iš Vakarų kviečiamų žmonių sąrašų derinimą, apie atšaukimą draudimo buvusiems KGB darbuotojams išvykti į užsienį⁸³ ir pan.

1990 m. kovo 10 d. pasirodė R. Marcinkaus įsakymas dėl greitojo reagavimo grupių sukūrimo Lietuvos SSR. Susikomplicavus padėčiai Respublikoje, įsakyta suformuoti KGB centrinio aparato, Kauno, Klaipėdos ir Lietuvos jūrų baseino, Panevėžio, Šiaulių KGB miestų skyrių greitojo reagavimo grupes, kurios buvo „numatytos lokalizuoti ir užkirsti kelią prieš specialiąją tarnybą ir priešišku elementu teroristinėms ir ekstremistinėms akcijoms, taip pat komiteto pastato ir kitų objektų, operatyvinių dokumentų, darbuotojų ir jų šeimos narių saugumo užtikrinimui ir apsaugai“⁸⁴. KGB ir toliau atidžiai stebėjo politinius įvykius Lietuvoje.

Po 1990 m. kovo 11-osios KGB statusas visiškai pasikeitė, sovietinio saugumo padalinys oficialiai tapo svetimos valstybės įstaiga,

kuri veikė atkurtoje Lietuvos Respublikoje pagal SSRS įstatymus. Agentūrinis tinklas laipsniškai sumažėjo, kartu susilpnėjo ir KGB galimybės. 1990 m. gegužės mėn. Lietuvos vyriausybė uždraudė oficialių įstaigų darbuotojams, pavyzdžiui, civilinės metrikacijos skyriams, poliklinikoms, informavimo tarnyboms, teikti informaciją KGB⁸⁵. Tokiomis teisinėmis priemonėmis siekta apriboti KGB veiksmus.

1991 m. irstant SSRS KGB padaliniui Lietuvoje, sužlugus sausio mėnesio Maskvos režisuotiems įvykiams Vilniuje, R. Marcinkus atsistatydino ir jo vietą laikinai užėmė pirmasis pavaduotojas S. Caplinas. Jo vadovaujamas KGB vis dar funkcionavo. Pasak R. Marcinkaus, S. Caplinas daug seniau dirbo Lietuvoje ir geriau orientavosi „vietinėje virtuvėje“⁸⁶. Toliau buvo renkama slapta informacija, vyko netiesioginis parankių politikų bei organizacijų rėmimas, Lietuvos nepriklausomybės šalininkų šmeižimas ir skaldymas, tarptautinėse organizacijose ir Vakaruose buvo skleidžiama Lietuvai nepalanki informacija, visokiais būdais stengtasi nutolinti Lietuvos valstybės tarptautinį pripažinimą ir tokiu būdu išlaikyti SSRS teritorinį vientisumą.

Po 1991 m. sausio įvykių Vilniuje KGB tarnyba nesijautė stabiliai. „Mūsų statusas tuo laiku buvo labai neapibrėžtas, vyravo laukimo nuotaikos...“⁸⁷ Iš to matyti, kad KGB laukė, kuria linkme pakryps įvykiai Lietuvoje. KGB vadovybė ir toliau vykdė visus Maskvos nurodymus. Nors Lietuvos ir SSRS santykiai *de facto* tapo tarpvalstybiniai, svetimos valstybės institucija, veikusi Lietuvos teritorijoje, mėgino teikti informaciją, kuri diskredituotų Lietuvos politinę vadovybę ir besikuriančios valstybės pirmuosius žingsnius tarptautinėje arenoje. Be to, reikėjo informacijos, padedančios formuoti Rusijos gyventojų viešąją nuomonę, kuri tuo metu gal ir nebuvo palanki, tačiau nebuvo ir absoliučiai neigiama. 1991 m. kovo mėn.

L. Nesteriukas, SSRS KGB prokuratūros tardytojas, tirdamas sausio įvykius Vilniuje, pareikalavo iš LSSR KGB pirmininko S. Caplino tam tikros informacijos, pavyzdžiui: 1) duomenų apie politinius ir socialinius-ekonominius suvaržymus rusakalbiams Lietuvos gyventojams, kariškiams ir jų šeimų nariams, dėl politinių motyvų pilietybės atėmimo, rinkimų ir darbo teisių suvaržymo ar atėmimo faktų ir pan.; 2) duomenų apie streikus, mitingus, demonstracijas, susirėmimus 1990–1991 m., apie juose dalyvavusių piliečių skaičių, jų organizatorius, apie viešosios tvarkos pažeidimus blokuojant ir barikaduojant gatves ir pravažiavimus, duomenų apie neteisėtą ginkluotų formuočių buvimą ir jų veiklą po 1991 m. sausio įvykių, duomenų apie šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogs-tamąsias medžiagas, neteisėtai laikomas pas gyventojus, jų kiekį ir pan.; 3) suteikti žinių apie „laikinąją gynybos vadovybę“, įkurtą remiantis Lietuvos AT 1991 m. sausio 12 d. nutarimu, jos veiklą, tikslus, uždavinius ir pan., taip pat duomenų apie sudaryto pro-sovietinio Nacionalinio gelbėjimo komiteto veiklą ir pan., informacijos apie Radijo ir televizijos komiteto ir televizijos bokšto pastatų užgrobimą ir pan.; 4) informacijos apie visų buvusių Lietuvoje politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovus, nepolitinius judėjimus, Sąjūdžio tikslus, veiklą ir t. t., taip pat žinių, ar LSSR saugu-mo komitetas kreipėsi į sovietinę armiją ar SSRS MVD vidaus kariuomenę dėl pagalbos užimant Radijo ir televizijos komitetą, televi-zijos bokštą ir pan.; 5) ar KGB gavo skundų iš komunistų ir kitų pažiūrų piliečių dėl grasinimų ar fizinio susidorojimo atvejų ir pan.; 6) pareikalauta foto- ir videomedžiagos apie minėtus įvykius ir t. t.⁸⁸ Griežtai centra-lizuotoje organizacijoje viskas buvo daroma iš anksto susitarus ar gavus leidimą. Kaip matyti, be Maskvos žinios jokie pokyčiai Res-publikoje nevyko. Iki paskutinių sovietinio

saugumo egzistavimo dienų Lietuvoje KGB pirmininkai privalėjo atsiskaitinėti ir teikti informaciją Maskvai, siekiančiai išlaikyti sovietų režimą ir visaip sutrukdyti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui.

1991 m. SSRS KGB padalinio Lietuvoje vadovybė konstatavo, kad susiformavus Są-jūdžiui kaip politinei organizacijai jo lyderiai puikiai suprato, jog „ne komunistų partija, praradusi autoritetą respublikoje, bet bū-tent KGB taps pagrindine kliūtimi paimant politinę valdžią į savo rankas ir atkuriant buržuazinę santvarką Lietuvoje“⁸⁹. 1991 m. išryškėjo nauji KGB interesai ir prasidėjo puolimas prieš Sąjūdžio vadovą Vytautą Landsbergį. S. Caplino vadovaujama KGB tarnyba visokiais būdais ėmėsi kompromi-tuoti V. Landsbergio valdymą ne tik šalies, bet ir tarptautinės visuomenės akyse. S. Caplino 1991 m. gegužės mėn. informacinėje pažymoje apie politinę padėtį Lietuvos Res-publikoje buvo numatyta: skleisti propagan-dinio pobūdžio informaciją apie žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, vaizduojant užsienio žurnalistams, kad Lietuvoje yra kuriamas totalitarinis profašistinis reži-mas, bei imtis priemonių kompromituoti Lietuvos saugumo departamentą masinės informacijos priemonėse, diskredituoti nacionalinių karinių formuočių kūrimo idėją. Šitokiu būdu stengtasi suformuoti nedemokratinės Lietuvos valstybės įvaizdį ir užtikrinti sąlygas Maskvos politikai Lie-tuvoje įgyvendinti⁹⁰.

1991 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos Respubli-kos Vyriausybė, atsižvelgdama į tai, kad SSRS valstybės saugumo komitetas vykdė priešišką Lietuvos Respublikai veiklą, prisidėjo prie an-tikonstitucinio SSRS valstybinio nepaprasto-sios padėties komiteto nurodymų vykdymo Lietuvoje bei mėginimo nuversti Lietuvos Respublikos teisėtą valstybinę valdžią, nutarė nutraukti SSRS VSK padalinio Lietuvoje veiklą ir sudaryti iš Lietuvos Respublikos

Vyriausybės ir SSRS VSK įgaliotų atstovų derinimo komisiją, kuri spęstų SSRS VSK padalinio Lietuvoje darbuotojų įdarbinimo bei kitus socialinius-buitinius klausimus ir pan.⁹¹ Po rugpjūčio pučo SSRS KGB padalinys Lietuvoje nustojo egzistuoti. S. Caplinas pabėgo į Maskvą, o paskutinius KGB padalinio Lietuvoje egzistavimo mėnesius vadovo pareigos teko A. Armonui. Šias pareigas jis ėjo iki 1991 m. spalio mėn., kai SSRS KGB padalinys buvo galutinai panaikintas.

IŠVADOS

SSRS KGB tarnyba Lietuvoje buvo trilypė organizacija; svarbiausias jos funkcijas – užsienio žvalgybą, kovą su užsienio specialiųjų tarnybų žvalgomąja veikla ir kovą su „nacionalizmu ir antisovietine veikla“ – organizavo ir koordinavo visi septyni LSSR KGB vadovavę asmenys: K. Liaudis, A. Randakevičius, J. Petkevičius, E. Eismuntas, R. Marcinkus, S. Caplinas ir A. Armonas. 1954–1991 m. SSRS KGB padaliniui Lietuvoje vadovavę pirmininkai buvo ideologiškai parengti lietuvių tautybės asmenys, išskyrus S. Capliną. Šių veikėjų asmeninės ir tarnybinės charakteristikos rodo, kokie žmonės buvo parenkami ir paskiriami KGB pirmininkais. Matyti, kad ir operatyviniai darbuotojai, kopdami karjeros laiptais, galėjo užimti aukščiausią postą KGB struktūroje.

Įtakos LSSR KGB vadovų paskyrimui iš dalies turėjo LKP CK. KGB pirmininkai K. Liaudis, A. Randakevičius ir J. Petkevičius buvo LKP CK atsiųsti partiniai funkcionieriai. Minėti asmenys buvo lojalūs LKP CK pirmajam sekretoriui, kuriam ir LKP CK, ir KGB vadovybė padėjo kontroliuoti Lietuvos politinį ir visuomeninį gyvenimą. Tačiau jau po A. Sniečkaus mirties KGB pirmininkai tapo savarankiškesni santykiuose su vietine aukščiausio rango nomenklatūra, o kiti LKP

CK sekretoriai nesugebėjo išlaikyti ankstesnės valdžios. KGB taip pat siūlydavo LKP CK ideologinės veiklos ir galimo spaudimo kryptis, nurodydavo, kuriuos kitaminčius reikia persekioti ir kokių priemonių jų atžvilgiu būtina imtis.

A. Randakevičiaus vadovavimo metais pradėjo agentūrinio tinklo reorganizacija – buvo keičiami agentai, siekta suformuoti perspektyvios ir kvalifikuotos agentūros tinklą. Sugriežtėjo visuomeninio gyvenimo kontrolė ir suintensyvėjo antireliginė politika.

1967–1987 m., kai LSSR KGB vadovavo J. Petkevičius, buvo persekiojami kitaminčiai, disidentai, Katalikų bažnyčia, klastojamos politinės bylos. Veiksmingu kovos su kitaminčiais ginklu tapo profilaktiškas žmogaus apdorojimas. Besiplečiantys ryšiai su užsienio šalimis, augantis turizmas, žvalgybos techninės galimybės privertė tobulinti KGB struktūrą ir veiklą. Buvo įsteigti nauji padaliniai, sekimui pradėta taikyti tobulesnes technines priemones ir itin slaptas operatyvines priemones, telkiama labiau išsilavinusi agentūra. Tai buvo bendros, visai SSRS KGB struktūrai ir veiklai būdingos tendencijos. Ir anksčiau būdamas pavaldus tiesiogiai Maskvai, J. Petkevičiaus vadovaujamas LSSR KGB įgijo dar didesnę savarankiškumą ir mažiau paisė vietinės sovietinės-partinės vadovybės.

Vadovaujant E. Eismuntui pradėta veikti naujomis politinėmis vidaus sąlygomis, bet ideologinė KGB veikimo motyvacija ir toliau liko nepakitusi. Lietuvių tautos siekis atkurti nepriklausomą valstybę buvo priskiriamas išeivijos politinių idėjų sklaidai ir įtakai, su kuria KGB stengėsi kovoti ankstesnėmis priemonėmis.

Iki pat KGB tarnybos panaikinimo 1991 m. vasarą šios sovietinio saugumo struktūros veiklos funkcijos liko nepakitusios, pagrindinė kryptis buvo kova su atkurta Lietuvos valstybe, jos politinės vadovybės kompromi-

tavimas ir jos politinio kurso diskreditavimas šalyje ir užsienyje. Paskutiniai Maskvos paskirti LSSR KGB vadovai – R. Marcinkus,

S. Caplinas ir A. Armonas – nebuvo pajėgūs radikalčiai, be Maskvos pagalbos pakreipti įvykių Lietuvoje.

Nuorodos

¹ *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m.*, sud. V. Tininis, Vilnius, 2003, t. 1, p. 57.

² J. Starkauskas, *Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m.*, Vilnius, 2007, p. 291.

³ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais*, Vilnius, 1999, p. 89.

⁴ J. Starkauskas, op. cit., p. 705.

⁵ A. Anušauskas, „KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954–1991 metais“, *Darbai ir dienos*, 2000, Nr. 21, p. 243.

⁶ *Контрразведывательный словарь*, Москва, 1972, c. 131.

⁷ A. Anušauskas, op. cit., p. 234.

⁸ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994, 336 p.

⁹ V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius, 1995, 192 p.

¹⁰ J. Starkauskas, op. cit.

¹¹ *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m.*, Vilnius, 2003, t. 1–3.

¹² L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, op. cit., p. 89.

¹³ *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*, Vilnius, 2005, 488 p.

¹⁴ Dėl Socialistinio Darbo Didvyrio vardo suteikimo drg. K. Liaudžiui. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas. 1976 m. sausio 9 d., *Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos žinios*, 1976, Nr. 2(1816).

¹⁵ V. Bartasevičius, „Buvęs Lietuvos KGB vadovas R. Marcinkus: „Būdamas cinikas, galėjai agentų prisirinkti kiek nori“, *Lietuvos rytas*, 1992, rugpjūčio 18, Nr. 160.

¹⁶ *Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys)*, Kaunas, 1995, 122 p.

¹⁷ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, p. 92.

¹⁸ K. Liaudis, „Būkite tikri leniniečiai (TSKP nario nuo 1924 m. kreipimasis į jaunos komunistus)“, *Komunistas*, 1989, Nr. 9, p. 88.

¹⁹ „Kazimieras Liaudis, LTSR valstybės ir partijos veikėjas, 1901 01 10–1989 05 23: nekrologas“, *Tiesa*, 1989, gegužės 25.

²⁰ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, p. 192.

²¹ A. Koroliova, E. Matviekas, „Komunisto metai“ (Apie Lietuvos KP CK Revizijos komisijos pirm. K. Liaudį), *Tiesa*, 1966, kovo 2.

²² *Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba: vienuoliktas šaukimas*, Vilnius, 1985, p. 171.

²³ Dėl Socialistinio Darbo Didvyrio vardo suteikimo drg. K. Liaudžiui. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas. 1976 m. sausio 9 d., *Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos žinios*, 1976, Nr. 2(1816), p. 10.

²⁴ K. Liaudžio tarnybinė kortelė, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, I kortelė, 1–16 p.

²⁵ A. Randakevičiaus tarnybinė kortelė, ibid., I kortelė, 1–16 p.

²⁶ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, p. 222.

²⁷ J. Petkevičiaus tarnybinė kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, I kortelė, 1–2 p.

²⁸ SSRS KGB partinio komiteto sekretoriaus 1987 m. vasario 28 d. sudaryta partinė charakteristika E. Eismuntui, ibid., f. 17626, ap. 4, b. 24, l. 22–23.

²⁹ E. Eismunto asmeninė kortelė, ibid., f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, I kortelė, 1–16 p.

³⁰ LKP CK biuro 1990 m. gruodžio 27 d. nutarimas dėl LKP CK partinio archyvo etatų, ibid., f. 17626, ap. 4, b. 24, l. 27.

³¹ E. Eismunto asmeninė kortelė, ibid., f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, I kortelė, 1–16 p.

³² S. Caplino partinė charakteristika, sudaryta 1986 m. gruodžio 9 d., ibid., f. 17626, ap. 4, b. 431, l. 16.

³³ S. Caplino asmeninė kortelė, ibid., f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, I kortelė, 1–16 p.

³⁴ A. Armono asmeninė kortelė, ibid., I kortelė, 1–16 p.; A. Armono tarnybinė kortelė, ibid., I kortelė, 1–2 p.

³⁵ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. liepos 2 d. ataskaita SSRS KGB pirmininkui gen. mjr. I. Serovui, ibid., ap. 10, b. 209, l. 13.

³⁶ Ibid., l. 14.

³⁷ LSSR KGB valdybos Vilniaus r. viršininko mjr. Gorjevo 1959 m. sausio 19 d. ataskaita apie agentūrinių-operatyvinių darbą, *ibid.*, b. 257, l. 100.

³⁸ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. kovo 30 d. ataskaitinis pranešimas SSRS KGB pirmininkui gen. mjr. I. Serovui, *ibid.*, b. 209, l. 60–61.

³⁹ A. Streikus, „SSRS–Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje 1945–1978 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 2(6), p. 71.

⁴⁰ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. sausio 19 d. tarnybinis raštas, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 528, l. 218.

⁴¹ SSRS vidaus reikalų ministro N. Dudorovo 1957 m. sausio 14 d. įsakymas, *ibid.*, l. 228.

⁴² SSRS KGB pirmininko pavad. gen. mjr. P. Ivašutino 1957 m. sausio 1 d. pažyma LSSR KGB pirmininkui K. Liaudžiui, *ibid.*, ap. 3, b. 528, l. 108–109.

⁴³ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. lapkričio 26 d. ataskaitinis pranešimas LKP CK sekretoriui A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1771, ap. 190, b. 11, l. 105–107.

⁴⁴ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. balandžio 29 d. ataskaitinis pranešimas LKP CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui apie saugumo darbą 1956–1957 m., *ibid.*, l. 13.

⁴⁵ Ibid., l. 14–15.

⁴⁶ Ibid., l. 19–23.

⁴⁷ LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus 1959 m. rugsėjo 25 d. nutarimas dėl A. Randakevičiaus paskyrimo LSSR KGB pirmininku, *ibid.*, ap. 258, b. 312, l. 25.

⁴⁸ LSSR KGB įgaliotinio įstaigos Kapsuko miestui kpt. T. Vilko 1961 m. sausio 3 d. ataskaita LSSR KGB pirmininkui plk. A. Randakevičiui, *ibid.*, f. K-1, ap. 10, b. 276, l. 175.

⁴⁹ *Контрразведывательный словарь*, c. 143.

⁵⁰ LSSR KGB įgaliotinio Alytaus r. viršininko V. Bukausko 1959 m. gruodžio 31 d. ataskaitinis pranešimas LSSR KGB pirmininkui plk. A. Randakevičiui apie agentūrinių-operatyvinių darbą, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 257, l. 11.

⁵¹ LSSR KGB įgaliotinio Ariogalos r. viršininko Popovo 1959 m. gruodžio 31 d. ataskaitinis pranešimas LSSR KGB pirmininkui plk. A. Randakevičiui apie agentūrinių-operatyvinių darbą, *ibid.*

⁵² LSSR KGB įgaliotinio įstaigos Kapsuko miestui kpt. T. Vilko 1961 m. sausio 3 d. ataskaita LSSR KGB pirmininkui plk. A. Randakevičiui, *ibid.*, b. 276, l. 178–181.

⁵³ G. Gečiauskas, „Buvusio LSSR KGB archyvo slaptosios raštvedybos fondų sudarytojai“, *Lietuvos archyvai*, 1997, Nr. 8, p. 22.

⁵⁴ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, p. 242.

⁵⁵ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Vilnius, 2002, p. 190.

⁵⁶ A. Streikus, „Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1953–1967)“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 1(6), p. 147.

⁵⁷ G. Gečiauskas, „Trys pagrindiniai buvusio LSSR KGB archyvo trečiojo slaptosios raštvedybos bylų fondo sudarytojai“, *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr. 13, p. 153.

⁵⁸ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1967 m. spalio 4 d. pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 657, l. 22–23.

⁵⁹ LSSR KGB pirmininko pavaduotojo J. Petkevičiaus 1964 m. gegužės 8 d. pranešimas, *ibid.*, b. 634, l. 134–135.

⁶⁰ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1968 m. liepos 15 d. pranešimas apie LSSR KGB kontržvalgybinių padalinių darbo rezultatus, *ibid.*, b. 663, l. 92.

⁶¹ G. Gečiauskas, „Buvusio LSSR KGB archyvo slaptosios raštvedybos fondų sudarytojai“, *Lietuvos archyvai*, 1997, Nr. 8, p. 22.

⁶² SSRS KGB tardymo skyriaus vyr. tardytojo pplk. Fočenko, SSRS KGB tardymo skyriaus vyr. tardytojo pplk. Sočnevo 1975 m. liepos 11 d. pažyma apie tardymo darbą 1971–1975 m., LYA, f. K-1, ap. 10, b. 438, l. 45.

⁶³ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus, LSSR KGB tardymo skyriaus viršininko plk. E. Kismino 1976 m. sausio 14 d. paaiškinamasis raštas SSRS KGB tardymo skyriaus viršininkui gen. mjr. A. Volkovui apie tardymo skyriaus darbą, *ibid.*, l. 55–57.

⁶⁴ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1967 m. spalio 4 d. pranešimas, *ibid.*, ap. 3, b. 657, l. 36.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ A. Streikus, „Ateistinės propagandos pobūdis Lietuvoje 1975–1988 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2003, Nr. 1(13), p. 15–18.

⁶⁷ LSSR KGB 2-osios valdybos viršininko plk. A. Naro 1978 m. rugpjūčio 8 d. priemonių planas stiprinti kompleksinį pasipriešinimą užsienio techninėms žvalgyboms režiminiuose objektuose ir mokslinių tyrimų institutuose Lietuvos SSR, LYA, f. K-1, ap. 14, b. 611, l. 125–127.

⁶⁸ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1980 m. gegužės 25 d. pranešimas SSRS KGB apie LSSR KGB sekretoriatą, *ibid.*, ap. 10, b. 494, l. 135–136.

⁶⁹ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. E. Eismunto 1988 m. vasario 10 d. pranešimas LKP CK apie kai kuriuos naujus ardumuosius JAV administracijos ir lietuvių emigracijos centrų siekius prieš SSRS, *ibid.*, ap. 49, b. 237, l. 18.

⁷⁰ A. Anušauskas, „Du KGB slaptos veiklos aspektai“, *Genocidas ir rezistencija*, 1998, Nr. 1(3), p. 32.

⁷¹ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. E. Eismunto 1988 m. spalio 4 d. pranešimas LKP CK apie JAV kišimąsi į Lietuvos SSR vidaus reikalus, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 237, l. 78.

⁷² LSSR KGB pirmininko gen. mjr. E. Eismunto 1989 m. birželio 5 d. pranešimas LKP CK apie išeivijos centrų veiklą, *ibid.*, l. 146.

⁷³ *Ibid.*, l. 148.

⁷⁴ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. E. Eismunto 1989 m. spalio 10 d. pranešimas LKP CK apie pasikeitimus lietuvių išeivijos organizacijų veikloje, *ibid.*, b. 324, l. 247–249.

⁷⁵ A. Anušauskas, „KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954–1991 metais“, *Darbai ir dienos*, 2000, Nr. 21, p. 252.

⁷⁶ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. E. Eismunto 1989 m. spalio 16 d. LSSR KGB operatyvinės informacijos apžvalga Nr. 55, LYA, f. K-1, ap. 48, b. 103, l. 32 a. p.

⁷⁷ *Ibid.*, l. 32 a. p.–33.

⁷⁸ LSSR KGB pirmininko interviu apie archyvą, *ibid.*, ap. 46, b. 3819, l. 44.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 45.

⁸⁰ *Ibid.*, ap. 6, b. 616, l. 17.

⁸¹ Klausimai, parengti laikraščio „Respublika“ redakcijos kolektyvo 1990 m. kovo 28–29 d. susi-

tikimui su Valstybės saugumo komiteto atstovais, *ibid.*, ap. 46, b. 1080, l. 1–2, 4.

⁸² V. Bartasevičius, *op. cit.*

⁸³ Pažyma apie 1990 m. rugpjūčio 14 d. susitikimą su D. Arlausku, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 915, l. 1–3.

⁸⁴ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. R. Marcinkaus 1990 m. kovo 10 d. įsakymas dėl LSSR KGB greitojo reagavimo grupių sukūrimo, *ibid.*, ap. 46, b. 265, l. 86–89.

⁸⁵ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 647.

⁸⁶ V. Bartasevičius, *op. cit.*

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ SSRS prokuratūros tardytojo L. Nesteriuko 1991 m. kovo 20 d. pranešimas LSSR KGB pirmininkui gen. mjr. R. Marcinkui, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 2041, l. 1–2 a. p.

⁸⁹ LSSR KGB 1991 m. raštas SSRS KGB pirmininkui armijos generolui V. Kriučkovui apie LSSR KGB veiklą konstitucinės krizės sąlygomis, *ibid.*, b. 1346, l. 5. (Dokumentas be tikslios datos ir pabaigos.)

⁹⁰ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. S. Caplino 1991 m. gegužės mėn. informacinė pažyma apie kai kuriuos Lietuvos Respublikos politinio kurso momentus, *ibid.*, ap. 49, b. 261, l. 11.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas dėl SSRS valstybės saugumo komiteto padalinio Lietuvoje, <http://www.lrs.lt/>

Gauta 2007 08 23
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, Vilnius

Lina Okuličiūtė

THE GOVERNING BODIES OF THE KGB OF THE LITHUANIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN 1954–1991

Summary

This article analyses the governing bodies of the KGB of the Lithuanian SSR from 1954 to 1991, revealing the process and development of the leadership. The main functions of the chairmen were emphasized by how suppressed the anti-Soviet movement was, by fighting against the Catholic Church and émigré organizations. The activities of the KGB chairmen of the LSSR reflect the policy of the control mechanism.

The KGB consisted of a chairman and three deputy chiefs. The first deputy chief was always Russian, and the scope of its authority included controlling the operative work. The second deputy was a local KGB recruit, and he controlled political surveillance. The third deputy was responsible for the supervision of the KGB personnel, and alongside, exercised the functions of the head of the Personnel Department. The KGB chairman together with his deputies, the heads of major directorates and departments and the heads of the KGB departments of the biggest towns formed the Board of the Lithuanian KGB, which dealt with major issues of the KGB organizational work like reports by the heads of departments and directorates, the major draft instructions and decrees, and so on.

The KGB was a triple organization whose main functions included external intelligence, fight against the reconnaissance and subversion activities of the foreign special services (counterintelligence), and also fight against “nationalism and anti-Soviet activities” which were organised and coordinated by the all seven chairmen (Kazimieras Liaudis, Alfonsas Randakevičius, Juozas Petkevičius, Eduardas Eismuntas, Romualdas Marcinkus, Stanislavas Caplinas, Anzelmas Armonas) of the KGB of the Lithuanian SSR. The mentioned chairmen (1954–1991) except S. Caplinas were ideologically trained Lithuanians. Their individual and

official characteristics show what people were appointed to the post of the KGB chairman.

The Central Committee of the Communist Party of Lithuania partly influenced the appointment of the chairmen of the Lithuanian KGB. The KGB chairmen K. Liaudis, A. Randakevičius and J. Petkevičius were loyal to the first secretary of the Communist Party of Lithuania, A. Sniečkus, and helped him to control Lithuanian political and public life. Though after Sniečkus’ death the chairmen of the Lithuanian KGB became more dependent in the relationship with the local nomenclature and other secretaries of the Central Committee of the Communist Party of Lithuania they were not able to keep the previous power. Under the leadership of Randakevičius the reorganization of the KGB agency net was carried out, the control of public life became strict and anti-religious policy intensified.

The twenty years of Petkevičius’ leadership of the KGB were marked by the persecution of dissidents, of the Catholic Church and by fabricating political cases. “Preventive measures” became a powerful means of the fight against dissidents.

When the fight for independence started in Lithuania, the Soviet security office could only operate through incitement and its secret activities, which was so typical and often used in the Soviet system. The last KGB chairmen R. Marcinkus, S. Caplinas and A. Armonas did not have so much power without Moscow’s help to influence the events in Lithuania. After 11 March 1990, the KGB status changed dramatically. The KGB officially became an institution of a foreign country functioning in the Republic of Lithuania according to the laws of the USSR. In October 1991, the KGB terminated its official activities in Lithuania.